

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 04891

ANTDEKTE OYTSRES

Leib Khaimovich Vilsker

*Permanent preservation of this book was made possible
by Irving & Rose Sokolow
in memory of
Meyer & Rose Sokolow*

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

---

ביבליאָטעק פון „סאַוועטיש היימלאַנד“ (51) № 3

בייזאָגע צום זשורנאַל נומ. 3, 1985

לייב ווילסקער

אַנטדעקטע אויצרעם

העפט 2

פאַרלאַג „סאַוועטסקי פּיסאַטעל“ • מאַסקווע • 1985

אונטער דער אלגעמיינער רעדאקציע
פון ארן ווערגעליס

דאָ ווערט געגעבן דער העפט 2 פון לייב ווילסקערס „אנטדעקטע אויזרעס“ —
א פאַרזעצונג פון זײַנע ליטעראַטור־פאַרשערישע נאָטיצן אין ערשטן העפט
(ביילאגע צו „סאָוועטיש היימלאַנד“ נומ. 9, 1981).

אינהאלט

3	באם אורקוואל פון דער „פושקינאנע“ בא יידן . . . . .
28	מ. פלונגיאן און זײַן איבערזעצונג פון פושקינס ליד . . . . .
38	אומבאווסטע לידער פון יעהודע האלייווי . . . . .
52	א שוימרוינישע איבערזעצונג פון סעאדיעס „באקאשע“ . . . . .

באם אורקוואל פון דער „פושקיניאנע“ בא יידן

די ערשטע איבערזעצונגען פון פושקינס ווערק אף העברעיש און יידיש פאָדערן א גרינטלעכע פאַרשונג. וואָס איז שײַעך דעם אַלגעמיי-נעם פּראָצעס פון דער האַשפּאַע פון פּושקינס פּאַעזיע אף דער דיכטונג בא יידן, איז ער אף העברעיש געווען אינטענסיווער, איידער אף יידיש. צו אַזעלכע אויספירן קאַן מען קומען, פאַרגלײַכנדיק פאַרשיידענע ביב-ליאָגראַפישע קוואַלן און אַפּשאַצונגען פון ליטעראַטור-קריטיקער אף ביידע שפּראַכן.

סאָועטישע פּאַרשער זײַנען נאָך אין די דרייסיקער יאָרן געקומען איינשטימיק צו דער מיינונג, אז אין יידיש האָט דער פּראָצעס שטאַרק פאַרשפּעטיקט. איינער פון זיי — 5. מישקאַווסקי — האָט געשריבן: „אף יידיש זײַנען ביז דער רעוואָלוציע פּושקינס ווערק קימאט ניט איבער-געזעצט געוואָרן. די עטלעכע פּרוּוון, וואָס מע האָט יאָ געמאַכט, זײַנען געווען נישטיקע. די איבערזעצונגען זײַנען געווען שלעכטע, און זיי האָבן ניט געקאַנט געבן קיין ריכטיקע פּאַרשטעלונג וועגן פּושקינס ריזיקן טאַלאַנט.“ נאָך קלאָרער האָט זיך אויסגעדריקט ב. סלוצקי: „פּושקין איז ביזן 1917 יאָר קימאט אינגאַנצן געבליבן אומבאַקאַנט אין יידיש... ער האָט אויך געהאַט א קנאַפע ווירקונג אף דער יידישער פאַררעוואָליר-ציאָנערער דיכטונג.“

אין זעלבן גיסט האָט געשריבן א. וועדעניצקי אין 1937: „די יידישע ליטעראַטור האָט ביז איצט קימאט ניט פאַרמאַגט קיין דערפאַ-רונג פון איבערזעצן פּושקינס ווערק. די ארבעט פון איבערזעצן פּוש-קינען הייבט זיך, אייגנטלעך, איצט אָן — אין דער סאָועטישער יידי-שער ליטעראַטור.“

פאר די ערשטע איבערזעצונגען אין יידיש האלט מען די, וועלכע זײַנען אָפּגעדרוקט געוואָרן אין דעם וועכנטלעכן זשורנאַל „אײראָפּעיִשע לײטעראַטור“, וועלכער איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין וואַרשע אין 1910 (פּאַרלאַג „פּראַגרעס“) אונטער דער רעדאַקציע פֿון א. רײזען. אַלס ערשטע איבערזעצער פֿון פּושקין׳ס זײַנען אָנגעוויזן: אַרן גראָדזענסקי (1891), אַמגעקומען אין ווײַנע אין 1941), דאַניעל טשאַרני (1888 — 1959) און לײב נײַדוס (1890 — 1918). ב. סלוציק שרײַבט ווײַטער וועגן דער האַשפּאַע פֿון דעם גענײַאלן רוסישן דיכטער אָף אַשער שוואַרצמאַנען און דאַוויד האַפּשטיינען, וועלכע, זײַנען דערצױגן געוואָרן אָף פּושקין׳ס, זײַנען געווען, באַזונדערס אין די ערשטע יאָרן פֿון זײַער שאַפֿן, זײַער שטאַרק אונטער פּושקין׳ס ווירקונג. ב. סלוציק באַהױפּטעט, אַז האַפּשטיין און שוואַרצמאַן האָבן „די ערשטע אַרײַנגע-בראַכט אין דער ייִדישער פּאַעזיע פּושקין׳ס יאַמב, פּושקין׳ס געלײטערט, קלאַר וואַרט, זײַן פּאַטעטישקײַט, זײַן שטײַפֿן, קלײַנגענדיקן פּערוו. מיט אַט דעם טעזיס וועלן מיר שפּעטער פּאַלעמיזירן. סױזעט אָבער ניט זײַן אײַבערגעטריבן צו זאָגן, אַז די סאַוועטישע ייִדישע (און ניט נאָר ייִדישע) שרײַבער, און קוידעמקלאַ דיכטער, האָבן ניט אױסגעמיטן די פּרוכטבאַרע ווירקונג פֿון פּושקין׳ס גענײַאלע ווערק.

וועגן דער רײַכער האַשפּאַע פֿון דער רוסישער קלאַסישער פּאַעזיע, און פֿון פּושקין׳ס ביפּראַט, אָף דער העברעיִשער דיכטונג איז פּאַראַן אַ היפּשע לײטעראַטור. וועגן דעם שרײַבט, לעמאַשע, י. בען-יעשורין (קי-טייקישער) אין זײַן מאַנאָגראַפּיע „השױרה הַרוסית והשפּעתה עַל השױרה העברית“, (די רוסישע פּאַעזיע און איר האַשפּאַע אָף דער העברעיִשער, טעל-אױוו, 1955). צווישן די העברעיִשע דיכטער, וועלכע זײַנען באַ-ווירקט געוואָרן דורך פּושקין׳ס, ווי אױך דורך אײַניקע אַנדערע רוסישע דיכטער, זײַנען דאָ אײַבערגערעכנט י. ג. גאַרדאַן, קאַנסטאַנטין שאַפּיראַ, מאַרדכע צווי-מאַנע, כ.ג. ביאַליק, ש. טשערניכאַוסקי, י. שײַמאַנאָוויטש. וועגן פּושקין׳ס האַשפּאַע אָף דער העברעיִשער פּאַעזיע האָבן גע-שריבן אױך פּיל אַנדערע, לעמאַשע, ש. טשערניכאַוסקי, „פּושקין איז אונדזער מעכיצע“, י.א. קלאַוזנער אין זײַנע אַרטיקלען וועגן פּושקין׳ס אין בײַדע אױסגאַבעס פֿון דער „לײטעראַרישער אַלגעמײַנער און ייִדישער ענציקלאָפּעדיע“. פּושקין׳ס האַשפּאַע אָף כ.ג. ביאַליק האָבן געווידמעט זײַערע פּאַרשונגען יערוכאַם-פּישל לאַכאַווער „חיים נחמן ביאַליק, הײו

ויצירתו" („כאים-נאכמען ביאליק, זיין לעבן און שאפן") און י. פֿיכמאן אין זײַנע ביכער „שירת ביאליק" („ביאליקס דיכטונג") און „סופרים בחייהם" („שרײַבער, ווען זיי האָבן געלעבט").

ס'איז קעדיי אױך ברענגען דעם אויספיר, צו וועלכֿן ס'איז געקומען י. בען-יעשורין (קיטיקישער) אין זײַן פֿאַרשונג „די רוסישע פֿאַעזיע און איר האַשפֿאַע אָף דער העברעישער": „מיר דאַרפֿן דאַנקבאַר זײַן דער רוסישער פֿאַעזיע, וועלכֿע האָט — אַליין ניט וויסנדיק דערפֿון — מיט-געהאַלפֿן דער באַניונג פֿון דער העברעישער דיכטונג. מיר וואָלטן ניט זױכע געווען צו פֿיל ווערק, מיט וועלכֿע מיר גרויסן זיך איצט, ווען ניט די רוסישע פֿאַעזיע."

פֿישקינס ווערק זײַנען געקומען צו ייִדן דורך צוויי קוואַלן. ערשטנס, דורכן רוסישן אַריגינאַל. ס'איז ניט אויסגעשלאָסן, אז יעכידים זײַנען געווען מיט זיי באַקאַנט נאָך באַם דיכטערס לעבן. צווייטנס, צוערשט דורך איבערזעצונגען אין העברעיש און דערנאָך אױך אין ייִדיש. אויסער אונדזער אַרבעט „מ. פֿלונגיאַן און זײַן איבערזעצונג פֿון פֿישקינס ליד" („סאַוועטיש היימלאַנד", 1981, נומ. 4), געווידמעט די ערשטע איבער-זעצונגען פֿון פֿישקינען אָף ביידע שפראַכן, זײַנען אונדז באַוווסט אױך אנדערע אָפּהאַנדלונגען אָף אַט דער טעמע:

1. דראַגאַנאָו פ. ד. (1858—1928), „ווער האָט דער ערשטער גענומען זיך איבערזעצן פֿישקינען און די ערשטע איבערזעצונגען זײַנע אָף 50 שפראַכן און דיאַלעקטן פֿון דער וועלט"¹.

2. אפֿן יעסאָד פֿון אַט דער אַרבעט האָט דער זעלבער אווטאָר פֿאַרעפֿנטלעכט א זעלבשטענדיקע אויסגאַבע אונטערן טיטל: „דער פֿופֿ-ציקשפראַכיקער פֿושקין, דה. די איבערזעצונגען פֿון פֿישקינען אין 50 שפראַכן און דיאַלעקטן פֿון דער וועלט"².

אין ביידע אויסגאַבעס פֿאַלן זיך צונויף די אָנגאַבן וועגן די איבער-זעצונגען אין העברעיש און אין דער „ייִדישער מינדלעכער שפראַך לױטן

¹ Драганов П. Д. Кто впервые принялся переводить Пушкина и первоначальные переводы его на 50 языках и наречиях мира. — «Исторический вестник А. С. Суворина». Санкт-Петербург, 1899, № 5, стр. 634—668.

² Драганов П. Д. Пятидесятиязычный Пушкин, т. е. переводы А. С. Пушкина на 50 языках и наречиях мира. Санкт-Петербург, 1899 г.

רוסיש-עסטרייכיש-פרייסישן זשארנאָן אשקענאז". „וועגן די העברעישע איבערזעצונגען, — שרייבט פ. ד. דראגאנאָו, — האָט מיר מיטגעטיילט דער ביבליאָגראַף ס. מ. גינבורג". זעלבסטפארשטענדלעך, אז אין שאָרף גינבורגס (1866—1940) ביבליאָגראַפישער פינקטלעכקייט קומט ניט אויס צו צווייפלען. עס ווערן געבראכט 7 איבערזעצונגען, אָנהייבנדיק פונעם 1861 ביזן 1899 יאָר. אנדערש אָבער באַקומט זיך, ווען דראַגאנאָו שרייבט וועגן פושקינס איבערזעצונגען אין „דער יידישער מינד-לעכער שפראך". ער רופט ניט אָן, ווער עס האָט אים אינפאַרמירט, אָדער, פינקטלעכער, דעזינפאַרמירט. עס באַקומט זיך לעכערלעך. די איין-אין-איינציקע אויסגאַבע, וועלכע איז דאָ געבראכט... איז די העברעי-שע איבערזעצונג פון דער „מייסע וועגן פישער אין פישלעך" פון א. לוי-באַשיצקין, וואָס זי איז געווען איבערגעדרוקט אין ווארשע אין 1899, און גראַד זי פּעלֵט אין דער העברעישער רעשימע.

3. שאַלעטמאַן, באַרוך (1890—1956), „תרגומי פושקין בעברית" — „איבערזעצונגען פון פושקינען אין העברעיש" („הארעץ", 19 פעוואַר 1937).

4. לאַכאַווער, שמועל, „יצירת א פושקין בתרגומי סופרים עברים" — „א. פושקינס שאפונג אין איבערזעצונגען פון העברעישע שרייבער" („דאוואר", 10 יון 1949).

5. לאַכאַווער, שמועל, אלכסנדר סרגייביץ פושקין. ביבליאָגראַפיה — „אלעקסאנדער סערגייעוויטש פושקין. ביבליאָגראַפיע" (אין זשורנאַל „יד לָקורא" — „היָף דעם ליינער", 1950, באַנד 2). דער אוּזטאַר האָט דאָ אונטערגעצויגן א סאַכאַל פון אלץ, וואָס עס איז אים געווען באַ-וויסט אפן דאָזיקן געביט.

וואָס שייַך פושקינס ווערק, וועלכע זיינען דערשינען אף יידיש, זיינען אונדז באַוויסט פאַלגנדע אַרבעטן:

— סלוצקי, ב. „פושקין אין יידיש". אַרטיקל אין דער צייטונג „עמעס", 1936, 28 יולי.

— מישקאַווסקי, פ. „פושקינס ווערק אין יידיש". אַרטיקל אין דער צייטונג „שטערן", 1936, 2 אַקטיאָבער; „פושקינס ווערק אין יידיש. — וועגן פושקינען" (ביבליאָגראַפיע); אין זיין בוך „אלעקסאנדער סערגייע-וויטש פושקין, צים הונדערטסטן יאָרטאָג פון זיין טויט". קיעוו, צענטראַל-לע יידישע מעלכע-ביבליאָטעק א. נ. פון מאַריס ווינטשעווסקי, 1937.

— וועלעדניצקי, א. „פושקין אין יידיש“. זשורנאל „פארמעסט“, 1937, נומ. 1.

— כאשטשעוואצקי, מ. „א. ס. פושקין און די יידישע סאָוועטישע דיכטונג. נאַטיצן“. זשורנאל „פארמעסט“, 1937, נומער 1.

— פידעלמאן, נ. „ביבליאָגראַפיע פון פושקינס ווערק אין יידיש“ (סאָוועטישע אויסגאבעס). זשורנאל „פארמעסט“, 1937, נומ. 1.

— פינקעלשטיין, א. „א. ס. פושקינס ווערק, דערשינענע אין יידיש“, זשורנאל „סאָוועטיש היימלאַנד“, 1974, נומער 6 (די פריסטע איבערזעצונג איז דאָ דאטירט מיטן יאָר 1918).

אין רעזולטאט פון אינדזערע פאַרשונגען האָבן מיר געפונען און פעסטגעשטעלט אימבאוויסטע אויסגאבעס און איבערדרוקן פון פושקינס איבערזעצונגען אין העברעיש און יידיש, וועלכע זיינען ניט פיקסירט אין אַט די ביו גאַר וויכטיקע און אינטערעסאנטע ארבעטן. זיי באווייזן, אז דאָס וויגעלע פון פושקינס איבערזעצונגען אין העברעיש און יידיש איז געווען רוסלאַנד.

מיר מיינען, אז עס האָט ניט קיין זין צו בויען איליוועס אין זוכן איבערזעצונגען פון פושקינען בא יידן אין די 1820-ער יאָרן, האגאם אזעלכע זיינען שוין באוויסט אין אנדערע שפראכן: אין פראנצויזיש און דייטש (1823), שוועדיש (1825), סערביש און פויליש (1826), איטאליעניש (1828). עס איז אפילע צו פרי זיי זוכן אין די 1830-ער — אָנהייב 1840-ער יאָרן, ווען עס האָבן זיך שוין באוויזן די איבערזעצונגען פון פושקינען אין אוקראיניש און טשעכיש (1830), מאָדאווניש, סערבאָ-כאַרוואטיש און ענגליש (1835), האַלענדיש (1837), דעניש און ארמעניש (1843). די צייט איז נאָך ניט געווען רייף דערצו. דער קול-טורעלער מאצעוו פון די יידן אין רוסלאַנד איז געווען ניט קיין גינסטי-קער פאר אזעלכע איבערזעצונגען. אף דער גאנצער טעריטאָריע פון רוסלאַנד, ווו עס האָבן געלעבט יידן, איז ביזן 1840 ניט געווען קיין איין יידישע וועלטלעכע שול, ווו מע זאָל לערנען די רוסישע שפראך און לייטעראַטור. געווייקט האָט אויך, פון איין זייט, די אָפגעזונדערט-קייט פון די יידן, וועלכע זיינען געווען פארשלאָסן אינעם טכום, איזאָ-לירט פון דער רוסישער באפעלקערונג, און פון דער צווייטער, די דיסקרי-מינאציע-פאָליטיק פון דער צארישער רעגירונג בענעגייע יידן.

אין שטעט מיט א געדיכטער רוסישער באפעלקערונג האָבן יידן, אַלס קלאַל, ניט געווינט. עס קלינגט אבסאָליט אומגלייכלעך די יעד'יע וועגן א געוועזענעם „ידישן קווארטאל“ אין מאַסקווע נאָך פאר דער אינוואזיע פון דער פראנצויזישער ארמיי. די מיטיילונג פון „הצפירה“ (פונעם 16)3 אפרעל 1912, נומער 74) באזירט זיך אף א דערקלערונג פון אן אפיצער פון דער נאפאלעאנישער ארמיי, וועלכער האָט קלוי-מערשט גלייך נאָך דער סרייפע אין מאַסקווע דאָרט זיך אָנגעטראָפן און געשמועסט מיט איינעם פונעם „ידישן קווארטאל“, וועמענס הויז איז פארברענט געוואָרן צוזאמען מיט די אנדערע הניזער פון די יידן, וועל-כע האָבן דאָ געווינט. אַלנפאלס, רוסישע אָדער יידישע באגלייבלעכע מעקורירם, וועלכע זאָלן אזוינס באשטעטיקן, זיינען אינדז ניט באוויסט. ערשט ניט לאַנג צוריק האָבן מיר זיך אָנגעשטויסן אף א מערק-ווירדיקן דאָקומענט, וועלכער באלייכט דעם צושטאנד פון דער בא-האוונטקייט פון יידן אין רוסיש אין יענע צייטן. אים האָט אָנגעשריבן דעם 4 יון 1862 דער פארוואלטער פונעם מיניסטעריום פאר פאָלקס-בילדונג, סטאטס-סעקרעטאר גאַלאַוויץ. דאָס איז אן אָפיציעלע מיטיילונג פון דער ספעציעלער קאנצעליאריע פונעם מיניסטער פאר פאָלקסבילדונג וועגן שולן בא יידן. „זיי האָבן שוין געבראכט א מערקווירדיקע נוי, — שרייבט גאַלאַוויץ, — אפן געביט פון בילדונג און פארשפרייטונג פון דער רוסישער שפראך צווישן יידן. אגעווי, דערצו דינען די פערזאָליע אויסגאבעס בא יידן אין רוסיש, אין וועלכע עס באטייליקן זיך פיל יידישע מיטארבעטער, און זיי האָבן א באדייטנדיקע צאָל לייענער, אין דער צייט, ווען מיט 20 יאָר צוריק איז אין גאנץ רוסלאַנד ניט געווען אפילע קיין 200 יידן, וועלכע זאָלן לייענען, און 20, וועלכע זאָלן שרייבן רוסיש“ (דענינגראד, צענטראלער היסטארישער מעלכע-ארכיוו פון פסטר, פאָנד נומ. 821, „אָפּיס“ 8, נומ. 261, ז. 13-15).

אָט אזוי זעט אויס דאָס בילד פון רוסיש בא יידן אין אָנהייב פון די 1840-ער יאָרן. אף א יידישער באפעלקערונג פון פיל העכער פון א מיליאָן נעפאשעס (פארגל. די אָנגאבן, וועלכע זיינען געבראכט אין דער יידישער ענציקלאָפּעדיע אין רוסיש «Еврейская энциклопедия», באנד 11, שפאלטן 535-536) זיינען געווען צוויי מיניאָנים, וועלכע האָבן געקענט שרייבן רוסיש!

צווישן די „צוויי מיניאָנים“ איז געווען אריינגערעכנט דער דעמלסט

יונגער און דערנאך פאפולערער אין דער העברעישער און יידישער ליי-טעראטור דיכטער, פראזאיקער, זשורנאליסט און איבערזעצער אוראם-בער גאטלאבער (1811, אָדער 1810, געשט. 1899). זײַן פען — ווי ווייט ס'איז אונדז ביז היינט געלונגען צו פעסטשטעלן אפן סמאך פון די ביכער-פאָנדן פון די לענינגראדער ביבליאטעקן — האָבן מיר צו פארדאנקען די ערשטע איבערזעצונגען פון דער רוסישער פּאָעזיע אין העברעיש ביכלאל. זײַן ערשטער באַנד לידער טראַגט דאָס קעפל „פּרחי האַביב“ — „פּריינגס-בלומען“, און ער איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין דער טיפּאָגראַפיע פון ס. וואַקס אין יוזעפּאָו אין 1837. דאָ געפּינען מיר דריי איבערגעזעצטע לידער פון ג. מ. קאראמזינען און צו איינער פון וו. א. אָזעראָון און מ. מ. כעראסקאָון. אַגעו, זײַנען דאָ אויך פּאָרגע-שטעלט איבערזעצונגען פון דײַטשישע און פראַנצויזישע דיכטער (א.ב. גאטלאבער האָט זיך דאָ געניצט מיט דער פארמיטלונג פון ר-סישע איבערזעצונגען).

מיט די ערשטע איבערזעצונגען פון פּושקינען און פון אייניקע אַב-דערע קלאַסיקער פון דער רוסישער פּאָעזיע קאָן מען זיך באַקאנען ערשט אין א שפּעטערדיקער אויסגאַבע, וועלכע איז דערשינען אין צען יאָר ארום.

ריידנדיק וועגן די איבערזעצונגען פון פּושקינס ווערק אין העברעיש און יידיש אינעם אָנפאַנג-פּעריאָד און וועגן זייער ספּעציפּישקייט, דאַרף מען נעמען אין אַכט אייניקע מאַמענטן.

דער אונטערשייד צווישן דער רייכער רוסישער שפּראַך, וועלכע האָט אין פּושקינס צײַטן, און טאַקע אַדאַנק אים, דערגרייכט די העכסטע שטאַפלען פון איר אַנטוויקלונג, און דער העברעישער איז געווען א קאָלאַסאַלער. די לעקסיק בא די ערשטע העברעישע איבערזעצער איז געווען א באַגרענעצטע. זי איז אין בעסטן פאַל באַשטאַנען פון עטלעכע טויזנט וואָרצל-ווערטער פונעם טאַנאַך און פון דער שפּעטערדיקער ליי-טעראטור. מע דאַרף אויך נעמען אין באַטראַכט, אַז אפּילע די לעקסיק פון דער העברעישער מיטלאַטערלעכער פּאָעזיע, ווי אויך פון דער פּראָזע, פּינאָלאָגיע, פּינאָסאַפּיע, מעדיצין, אַסטראָנאָמיע, מאַטעמאַטיק, איז דאָן נאָך ניט געווען ווי געהעריק באַקאַנט. ניט בעסער האָט אויס-געווען די לאַגע אין יידיש.

די אלגעמיינע בילדונג פון די איבערזעצער איז אויך געווען א גאנץ קנאפע: דער כידער, די יעשווע. א באגרענעצטע צאל איסגאבעס אין אייראפעישע שפראכן. ווער-ווער, נאך די איבערזעצער אליין זינען געווען גוטע מעווינים אף זייערע ליטערארישע קויכעס, גענייער גע-זאגט — שוואכקייטן.

די איבערזעצער און איבערזעצונגען זינען „קינדער פון זייער עפאכע“, און די רייד וועגן זיי דארפן באגלייט ווערן מיט קאנקרעטע אנווייזונגען. מע דארף זיך ניט ווונדערן, וואס, ערשטנס, האלטן ניט אייניקע איבערזעצער פאר מעגלעך צו שאפן קינסטלערישע אין פילן זין פון ווארט איבערזעצונגען און באנוגענען זיך מיט פרייע געגראמטע אדער ניט-געגראמטע און אפילע ווערטלעכע איבערזעצונגען; צווייטנס, באהאלטן אויס די איבערזעצער זייערע נעמען און פארעפנטלעכן די אפגעטאנענע ארבעט אונטער א פסעוודאנים, אדער גאר אנאנים. דאס איז טאקע די סיבע פון דעם, וואס ארום דער אוטאראשאפט פון אייניקע איבערזעצונגען זינען פאראן כלוקעדייעס; דריטנס, ברענגען ארויס אייניקע איבערזעצונגען בלויז קליינע פראגעמענטן פון פוישקינס ווערק; פערטנס, טרעפן זיך איבערזעצונגען, וועלכע זינען געמאכט אף אויפיל פריי, אז עס איז קימאט אומעגלעך פעסטצושטעלן לויט זיי פוישקינס אריגינאל. עס טרעפט זיך אויך, אז א ליידי איז פארפאסט אף א מאטיוו פון פוישקינס א ווערק; פינפטנס, איז די צאל איבערזעצונגען ביז גאר א קליינע. עמעס, ס'איז ניט אויסגעשלאסן, אז א טייל פון זיי איז מיט דער צייט פארפאלן געווארן און פון זיי זינען צו אונדז ניט דערגאנגען קיין יעדיעס. נאך מער, אפילע די איבערזעצונגען, וועלכע זינען יא צו אונדז דערגאנגען, געפינען זיך אין אזא נישטיקער צאל עקזעמפליארן אין דער וועלט, אז ניט יעדן זינען זיי צוגעגלעך.

ס'איז טאקע קיין כידעש ניט, וואס די ביז איצטיקע ביבליאגראפיעס שפיגלען ניט אפ און זינען, אייגנטלעך, ניט בעקויער אפצושפיגלען אין דער נייטיקער מאס די איבערזעצונגס-טעטיקייט אף דעם געביט. פארן פערנאד ביז דעם יאר 1880 איינגעשלאסן זינען אין אלע דערמאנטע ביבליאגראפישע ארבעטן באוויסט ניט מער ווי צוויי אויסגאבעס אין העברעיש: איינע פון 1861, די צווייטע פון 1880, און אין יידיש — קיין איינע ניט. נאך לאנגע זוכענישן האט אונדז בעפירעש אפגעגליקט, און אויסער די ביידע דערמאנטע איבערזעצונגען און די געבראכטע פארן

יאר 1856 אינעם ארטיקל „מ. פלונגיאן און זיין איבערזעצונג פון פריש-קינס א ליד“, האבן מיר זיך אנגעשטויסן אף איבערזעצונגען אין הע-ברעיש סײַ ביז דעם 1861, סײַ פון דער צווישנצײַט 1861—1880, ווי אויך אף איין איבערזעצונג אין יידיש פונעם געפארשטן צײַט-אָפּשניט. אין 1847 איז אין דרוק פון דער אימפעראטאָרישער וויסנשאפט-אקאדעמיע פארעפנטלעכט געוואָרן א לערנבוך פון דער רוסישער שפראך פאר ייִדן: „תבנית ספר החנוך ללמד בני העברים את לשון רוסיא“. דער טיטל אין רוסיש: «Опыт руководства к практическому упражнению евреев в русском языке».

דער בוך באשטייט פון צוויי טיילן. דער ערשטער אנטהאלט די גראמאטיק פון דער רוסישער שפראך. דער רוסישער טעקסט איז דאָ טראנסקריבירט מיט העברעיִשע אויסצײַעס און איבערגעזעצט אין הע-ברעיש. דער צווייטער שטעלעט מיט זיך פאַר א „זאמלונג פון בארימטע רוסישע שאפונגען“ מיט ווערטלעכע איבערזעצונגען אף העברעיִש. דער רוסישער טעקסט, ווו אַלע ווערטער זײַנען נומערירט מיט א לויפנדיקן נומער, איז אָפּגעדרוקט אין דעם אייבערשטן טייל פונעם בלאט, און אין דעם אונטערשטן — זײַערע אנטשפרעכנדיקע נומערירטע איבערזעצונגען אף העברעיִש.

מע מוז גלייך אָפּמערקן, אז דער אויסוואַל פון אוואָרן און ווערק איז דאָ א גאנץ געלונגענער. מיר געפֿינען אינעם לערנבוך אײַ קרילאָוס פּאָפּלערע מעשאַלים „דער העלפּאנד און דאָס הינטל“, „גענדז“, „דער פוקס און די ווינטרויבן“, „דער דורכגייער און די הינט“, „דער שוואן, דער העכט און דער קרעפּס“, „דער אייזל און דער סאַלאַוויי“, „דאָס לײ-בעלע און די מוראשקע“, אײַ. כעמניצערס „דער מילכאַמע-טאבאַר“ און „דער סאַלאַוויי און דער טשיזשיק“, מ. דמיטריעווס „די שלאנג און די פּיאָוקע“, „דער אַדלער און די שלאנג“.

אף וויפֿל עס דערלויבן פעסטשטעלן די מאטעריאלן פון די ביב-ליאָטעקן, מיט וועלכע אונדז איז אויסגעקומען זיך צו באקאנען, זײַנען אַלע געבראכטע אין אַט דעם בוך דיכטער, אויסער נ. מ. קאראמזינען, איבערגעזעצט אין העברעיִש צום ערשטן מאָל.

פּושקין איז דאָ פּאַרגעשטעלט מיט דרײַ פראגמענטן פון צוויי ווערק: פונעם „קופערנעם רײַטער“ צוויי פראגמענטן — דער ארײַנפיר

און „די פארפלייצונג“; א פראגמענט פון דער טראגעדיע „באָריס גאָ-
דונאַוו“, „די ליטווישע גרענעץ“. פון לערמאַנטאָוס פּאַעזיע איז דאָ אַפּ-
געדרוקט „די טפילע“.

אין צוזאמענהאנג דערמיט ווילט זיך פארצייכענען אַט וואָס. לויט
דער מיטיילונג פון גאלינא קאָווראַווא, דער מיטארבעטערן פונעם לענין-
גראדער „פושקין-הויז“ (אינסטיטוט פון רוסישער ליטעראטור בא דער
וויסנשאפט-אקאדעמיע פון פּסטרו), איז „דער קופערנער ריטער“ איבער-
געזעצט געוואָרן אין 19-טן י.ה. אף איטאליעניש (די דאטע — ניט קיין
זיכערע), פּויליש — אין 1843, פראנצויזיש — 1847, שוועדיש — 1887,
גריכיש — 1888, דייטש — 1898, ענגליש — 1899. „באָריס גאָדונאַוו“
איז איבערגעזעצט געוואָרן אף דייטש (די דאטע — ניט קיין זיכערע),
פראנצויזיש — א פראגמענט — אין יאָר 1837 און פּולקום — אין 1847,
אף טערקיש — אין 1862. ש. לאַכאַווער דאטירט די ערשטע איבער-
זעצונג פון לערמאַנטאָוו אף העברעיש מיטן יאָר 1881.

די דיכטונג איז אינעם לערנבוך, אויסער די ווערק פון א. ס. פיש-
קינען און מ. יו. לערמאַנטאָוו, אויך פאַרגעשטעלט מיט ליידער פון פיש-
קינס מיטציטיילער — ג. קאראמזין, וו. בענעדיקטאָוו, ג. יאזיקאָוו, וו. זשו-
קאָוסקי, פ. וויאזעמסקי, מ. מוראוויאָוו און אנד.
עס ווערן אינעם בוך געבראכט אויך פאַפּלעך-וויסנשאפטלעכע
ארטיקלען.

דער אווטאָר פונעם לערנבוך איז לעאַן (לייב) אַסיפּאָוויטש מאַנ-
דעלשטאם (1819 — 1889) — דער ערשטער ייד, וועלכער האָט בא-
קומען הויכבילדונג אין א רוסישער הויכשול. ער איז געווען אן אויסערסט
זעלטענע פערזענלעכקייט אין דער געשיכטע פונעם רוסלענדישן יידנטום
אין 19-טן י.ה. פון קינדווייז אָן האָט ער געשעמט אלס אן „אילוי“, צו
13 יאָר שרייבט ער ליידער. ער האָט געקענט צען שפראכן און אף פינף
פון זיי גערעדט אבסאָליוט פריי. אין 1844 האָט ער פארענדיקט דעם
פעטערבורגער אוניווערסיטעט, ווו ער האָט שטודירט לינגוויסטיק פון
מיוזעך-שפראכן. אין אפרעל 1843, ווען אין פעטערבורג איז פאַרגעקו-
מען א קאָנפערענץ פון די ראבאָנים, אף וועלכער עס איז באהאנדלט
געוואָרן די פראגע וועגן אויסבעסערן די לערן-סיסטעם בא יידן, און
מיצאד דער רעגירונג זיינען ארויסגעטראָטן אייניקע אָנגעזעענע פער-
זענלעכקייטן, בעסויכעם דער בילדונגס-מיניסטער ס. ס. אוואראָוו, האָט

5. מאנדעלשטאם אויסגעפילט די פליכטן פון ראטגעבער אין סעקרעטאר. ווען מאקס לײנענטאל (1815—1882), דער פראפאגאנדיסט פון דער אידיי אופצוהייבן דעם ניווא פון דער בילדונג צווישן יידן אין רוסלאנד, איז אָפּגעפאַרן פונעם לאנד, האָט 5. מאנדעלשטאם אָפּציעל פארנומען זײַן פּאַסטן. דאָס איז געשען אין 1846. ער האָט זיך גענומען פֿיבער-האפטיק פאר דער דאָזיקער מיסיע און געגרייט לערנביכער פאר יידן. צווישן זיי איז טאקע געווען דער «Опыт руководства», דער ער-שטער אף דעם געביט.

וואָס שײַנד דער ווערטערלעכער איבערזעצונג פון פּושקינס ווערק פון רוסיש אין העברעיִש, שטימט זי מיט דער הערשנדיקער אין יענע צײַטן „פעדאגאָגיק“ פונעם כּידער. אף אַן ענדלעכן אויפן פלעגט מען לערנען כּומעש מיט ראשי. די זעלבע „פעדאגאָגישע“ מיטלען האָט 5. מאנדעלשטאם געוואָלט אײַנפירן אויך באַם לערנען די רוסישע שפראַך. 5. מאנדעלשטאם האָט געשריבן און געדרוקט זײַנע ווערק אין דריי שפראַכן: העברעיִש, רוסיש און דײַטש. א טײל פון זיי איז פארעפנטלעכט געוואָרן אַנאָנים. כאַים-דאָויד לײפּע (1823—1900, געלעבט אין גא-לײַצע, טשערנאָוויץ, אונגארן, ווין) האָט אין זײַן הײַפּט-ווערק „ביבליאָ-גראפישער לעקסיקאָן, דער געזאַמטען ייִדישען לײַטעראַטור דער געגענ-ווארט“ (ווין, 1881), אף וועלכן ער האָט געאַרבעט צענדליקער יאָרן, געבראַכט 18 ווערק פון 5. מאנדעלשטאַמען. צווישן זיי „משנה תורה“ — א ווערק פונעם ראַמבאַם אין דער איבערזעצונג אף דײַטש, א ווערטער-בוך צום טאַנאַך, פּילאָלאָגיש דערקלערט (אין רוסיש), „געשיכטע דער יודען“ אין 7 בענדער (אין דײַטש), א העברעיִש-רוסישער ווערטערבוך און א רוסיש-העברעיִשער ווערטערבוך, ביידע האָט ער פארעפנטלעכט אין פעטערבורג אין 1859. אײַנעם צענטראַלן מעלוכישן היסטאָרישן אר-כיוו פון פּססר זײַנען פאַראַן מאטעריאַלן, וועלכע זײַנען פאַרבונדן מיט זײַנע איבערזעצונגען פון טאַנאַך אין רוסיש, ווי אויך וועגן אנדערע זײַנע ארבעטן. 5. מאנדעלשטאַם האָט געשריבן לײַדער אין דײַטש און אייניקע קינסטלערישע ווערק אין רוסיש. געלעבט האָט ער אין דײַטשלאַנד און אין רוסלאַנד, הײַפּטזאַכלעך אין פעטערבורג, אפן וואסיליעווסקי אַסטראָוו, די לעצטע יאָרן געלײַטן נײַט.

לעאַן מאנדעלשטאַם אַלס איבערזעצער פון פּושקינען איז ביז איצט אין ערגעץ נײַט אָפּגעמערקט.

וועגן מ. פלונגיאנס איבערזעצונג אין העברעיש פון דער ליד „לעצטע בלומען“ זע אונזער ווייטערדיק ארטיקל.
 אין דער לייטערארישער בילאגע „השרון“ („האשארען“) פון דעם צווייטן יאָרגאנג פונעם זשורנאל „הכרמל“ („האקארמעל“) פארן יאָר 1861, נומ. 4, ז. 29, איז אָפגעדרוקט א ליד אין אכט פירשורעדיקע סטראַפּעס צו עלף זילבן אין א שורע „אם אשב לִי ברד...“ — „ווען איך זיך מיר אן איינזאמער“. אונטערן טעקסט איז אָנגעוויזן: „תרגום“ (אי-בערזעצונג), „ג-ן“, מיט א פוסנאָטע: „משירי פושקין הרוסיא“ — „פון די לידער פונעם רוסישן (דיכטער) פושקין“. דאָס איז די ערשטע איבערזע-צונג אין העברעיש פון «Брожу ли я вдоль улиц шумных».
 א ליד, וועלכע פושקין האָט אָנגעשריבן דעם 26 דעקאבער 1820, פאר-עפנטלעכט איז זי אין דער „לייטעראטורנאיא גאזעטא“ דעם 6 יאנוואר 1830.

די דאָזיקע איבערזעצונג האָט געהאט א ווייטערדיקע קוריאָזע גע-שיכטע. אין דער לייטעראטור-יערושע פונעם פרייצייטיק פארשטאַרבנעם טאלאנטפולן העברעישן דיכטער און מאָלער מאָרדעכי-צווי מאנע (1859—1886) איז געפונען געוואָרן אן איבערזעצונג פון די ערשטע פיר סטראַפּעס פון דער ליד, און זי איז מעכאניש איינגעשלאָסן געוואָרן אין ערשטן באנד פון מ.צ. מאנעס שריפטן (ווארשע, 1897) אלס זיין ווערק. י. ב. גבריאָלוב (גאוויזעוואו) האָט וועגן דעם אָפגעדרוקט אן ארטיקל „המשורר ושירו“ — „דער דיכטער און זיין ליד“ — אין דער צייטונג „הצפירה“ (צוערשט א וואַכנבלאַט, דערנאָך א טעגלעכע ציי-טונג, דערשינען אין ווארשע, מיט אינטערוואַלן, אין 1886—1931) פו-נעם 21 יון 1899. דער אווטאָר האָט באוויזן, אז מ.צ. מאנע האָט בלויז לייכט, אף זיין געשמאק, אויסגערעדאגירט א טייל פון דער איבערזעצונג, וועלכע איז געווען אָפגעדרוקט אין „הכרמל“ אין 1861. וועגן דעם האָט אויך געשריבן ש. לאַכאווער אין זיין ביבליאָגראפיע, געווידמעט פוש-קינען אין העברעיש.

עס זיינען פאראן צוויי ווערסיעס מיקויעך דעם נאָמען פונעם אי-בערזעצער, וועלכער האָט זיך אויסבאהאלטן אונטערן פסעוודאָנים „ג-ן“. אייניקע רופן אים אָן — יעהודע-לייב גאַרדאַן, אנדערע — יינע גערשטיין. עס איז שווער צו באשטימען, וועלכע מיינונג איז ריכטי-קער. ביידע דיכטער זיינען געווען גוט באפריינדעט און גאנץ אָפט

זיך געטראפן. עפּשער איז „ג-ן“ זייערער א געמיינזאמער פּסעוו-
דאָנים?

יויבע גערשטיין (1827 — 1891) האָט איינער פון די ערשטע געענ-
דיקט די ווילנער ראבאָנים-שול, פארנומען אָפיציעלע שטעלעס: צוערשט,
„אומשאַני יעווריי“ פונעם ווילנער גובערנאטאָר, דערנאָך — „קאזיאַ-
נער ראָוו“ פון ווילנע. אין 1880 האָט ער געעפנט א מעכאניש-פראַפע-
סיאָנעלע שול בא דער היגער טאַקמעטירע, וועמענס דירעקטאָר ער איז
געווען. ער האָט זיך סיסטעמאטיש געדרוקט אינעם זשורנאַל „הכרמל“,
איבערגעזעצט דעם כומעש אין רוסיש.

יעהודע-לייב גאַרדאַן (1830—1892) איז געווען א בארימטער
העברעיִשער דיכטער פון דער האסקאַלע-באוועגונג אין רוסלאַנד און ער
האָט געהאט אויך א שעם צווישן די רוסן. איינער א טוער פון דער פרא-
וואַסלאַוונער קירך — סאַפּאַני — האָט זיך געהאט אויסגעדריקט, אז
„גאַרדאַן איז דער ייִדישער פּושקין“. אויסער לידער, האָט ער געשאפן
מעשאַלִים, דערציילונגען, פּובליציסטישע ארטיקלען. כּוּץ העברעיִש, גע-
שריבן אין רוסיש, דײַטש, ייִדיש. עמעס, צו ייִדיש האָט ער זיך באצויגן
מיט ביטל: „דאָס דאָזיקע לאַשן איז די טרויעריקסטע דערשיינונג אין
דעם היסטאָרישן לעבן פון דעם ייִדישן פּאָלק“.

פּושקיןס ליד «Телега жизни» איז, לויט אונדזערע באַאכאכ-
טונגען, די ערשטע, וואָס איז געווען איבערגעזעצט אין ייִדיש. די איבער-
זעצונג אונטערן טיטל „די טעליגע פון דעם לעבן“ איז פארעפנטלעכט
אין 35-טן נומער פון דער וועכנטלעכער צײַטונג „קול מבשר“ (קאָל
מעוואסער“, דערשינען אין אָדעס אין די יאָרן 1862—1872) דעם 3/15
אקטיאבער 1863.

„די טעליגע פון דעם לעבן“ איז בעעמעס אן אויסטערלישע פאר
יענע צײַטן ליד סײַ לויטן אינהאַלט, סײַ לויט דער פּאָרם. פּושקין האָט
זי פארפאסט אין דער פּאָרם פון א פירפּוסיקן יאמב, און דער איבער-
זעצער האָט געמוזט אריינלייגן פיל קינסטלערישע דערפּינדונגען און
אײַנפּאַלן, קעדיי צו פארהיטן די מעטריק פונעם אַריגינאַל:

עס איז דיא משא טאקע שווערליך,
נראַ דיא טעליגע געהט זיך גרינג:
דיא אלטע צײַט טרײַבט אָן גאנץ עהרליך;
א טשאקיןדיקער קאַטשערינגו!

מיר פליהען ארויף אויף איהר פריהמאָרגען:
האַטש באלד צוועטץ דעם קאַפּ אויף דרייא;
מען איז גיט פויל, ניט דאָ קיין זאָרגען,
מיר שרייען נאָר: „קאַטייא“

צו מיטטאָג פעהלט קאַראזש, עס איז ביטטער:
ניט וועהרט דיא ביינער קיין פיעטאק;
בייא גריבער, בערג געהט דורך א צייטטער:
מיר שרייען שוין: „האלט אָן, דוראק!“

ער הערט אונז אָבער וויא דעם קאַטטער,
פארנאכט ווערט גרינגער: שוין ניט ווייט;
מיר פאָהרען דרימעלדיק צום פאַטער:
דיא פערדליך טרייבט און טרייבט — דיא צייט!

דער אוטאָר פון דער איבערזעצונג האָט זײַן נאָמען פארשיפּירט
מיט אויסזעס און נעקודעס: „מ..מ..ת...“ לײַט אונדזער אויספאַרשונג
האַט זיך באקומען, אז דאָס דארף זײַן דער באוויסטער שריפטשטעלער,
יוריסט און קלאָ-טוער מענאשע מארגאַליס (מנשה מארגליות). שפעטער
האַבן מיר געפונען א באשטעטיקונג דערפון אין ז. רייזענס „פסעוודאַני-
מען אין דער יידישער לײַטעראַטור“ (וויילנע, 1939, ז. 28).
ווער זשע איז ער, אָט דער ערשטער איבערזעצער פון פּושקינען
אף יידיש?

מענאשע מארגאַליס איז געבוירן געוואָרן אין 1837 אין בערדי-
טשעוו. דאָ האָט ער אין דער היגער קאזיאַנער שול באקומען זײַן ערשטע
באקאנטשאפט מיט דער רוסישער שפראך און לײַטעראַטור. פון 1861
שטודירט ער יוריספּרודענץ אין קיעווער אוניווערסיטעט, ווהיזן ס'איז
אים געלונגען אריינטרעטן אדאנק דער מיטהילף פונעם באוויסטן כירורג
און פעדאגאָג נ. א. פיראַגאָוו. מארגאַליס איז געווען א הייסער אָנהענגער
פון דער רוסישער שפראך און האָט געוואָלט, אז די רוסישע יידן זאָלן
אוועקווארפן דעם „זשארגאָן“. פונדעסטוועגן איז בא זײַן מיטוירקונג
צום ערשטן מאָל אין רוסיאַנד אָרגאניזירט געוואָרן אין קיעוו א קרייז
פון יידישע סטודענטן מיטן ציל צו „פארעפנטלעכען ביכער פאר דער
יידישער מאסע און אינטעליגענץ“. ז. רייזען שטעלט פעסט, אז נאך אלס

סטודענט פון דעם קייעווער אוניווערסיטעט האָט מ. מארגאָליס פארעפנט-
דעכט ארטיקלען אין דעם „קול מבשר“.

מ. מארגאָליס האָט אויך שפעטער, נאָך דעם ווי ער האָט פארענ-
דיקט דעם קייעווער אוניווערסיטעט און זיך באזעצט אין אָדעס, ניט אופ-
געהערט צו מיטארבעטן אין יידישע אויסגאבעס. אויסער די אָדעסער
יידישע צייטונגען, טרעפן זיך זיינע ארבעטן אין שאַדעם-אלייכעמס „די
יידישע פאָלקס-ביבליאָטעק“, אין דער ערשטער יידישער טעגלעכער
צייטונג אין רוסלאַנד „דער פריינד“ און אין אנד.

די ליד „Телега жизни“ האָט פּוּשקין פארפאסט אין 1823 און
אָפגעדרוקט זי צום ערשטן מאל אין 1825 אין „מאָסקאווסקי טעלעגראַף“.
לויט דער „פּוּשקינאָנע“, וועלכע ס'האָט צוגיפגעשטעלט וו. אי. מעזשאַוו
אין 1886, איז ביז אַט דעם יאָר באוויסט געווען בלויז איין-און-איינציקע
איבערזעצונג פון דער דאָזיקער ליד: אף פראנצויזיש אין יאָר 1874.
אנעו, איז די העברעישע איבערזעצונג פון דער ליד דורך ד. פרישמא-
נען פארעפנטלעכט געוואָרן פיל שפעטער, ערשט אין 1899.
אזויארום, שטימט ניט מיט דער ווירקלעכקייט דער אויבנדערמאָנ-
טער טעזיס פון ב. סלוצקי, אז א. שווארצמאן און ד. האַפּשטיין, האָבן
די ערשטע אריינגעבראכט אין דער יידישער פּאָעזיע פּוּשקיןס יאמב“.
דאָס האָט אָפגעטאָן אין 1863, דה. מיט פיל יאָרן פריער, מענאשע
מארגאָליס¹.

¹ אין א. שווארצמאנס „אלע לידער“ איז ניטאָ קיין איבערזעצונג פון פּוּשקיןעו.
ב. סלוצקי ווייזט אָ, אז ד. האַפּשטיינען איז געלונגען אָפצודרוקן זיין ערשטע
גרעסערע איבערזעצונג פון פּוּשקיןעו „מאָצארט און סאליערי“ ערשט אין 1928,
אי דאָס אויך אלס מוסטער אינעם לערנבוך „ליטעראַטורקענטעניש“, וואָס ער און
פ. שאמעס האָבן ארויסגעגעבן, דאָרט איז אויך אָפגעדרוקט זיין איבערזעצונג פון
„אנטשאר“. עס איז, אויסער דעם, באוויסט אזא מערקווירדיקער פּאָעט: ווען ד.
האַפּשטיין האָט אלס סאָלדאט געדינט אף קאווקאז, האָט ער אין 1912 פארפאסט א
ליד, וועלכע איז, לויט מוישע כאשטשעוואצקיס אָפּשאצונג, אין טאָך פארוואנדלט
געוואָרן „אין דער ערשטער באגעגעניש פון דער נייער יידישער דיכטונג מיט
פּוּשקיןעו:

און ס'איז מיין פּיין פאר מיר דערמיט בארעכטיקט,
און ס'איז דערפאר מיין בענקשאפט אָפט מיר זיס:
עס האָט זיין קאָפּ דאָ אף דעם בארג גענועכטיקט,
עס האָבן אָט דעם בארג באטרעטן זיינע פיס.

די ליד איז צום ערשטן מאל אָפגעדרוקט געוואָרן אין 1919 אין ד. האַפּשטיינע
זאמלונג „בבי וועגן“.

א שילער פונעם 7-טן קלאס פון דער ווילנער ראבאנים-שול שולן-
 מע מאנדעלקערן האט אין 1866 פארעפנטלעכט אין ווילנע א ביכל
 אונטערן טיטל „חצים (לייען: כיצים) שנונים“ — „שארפע פיילן“. דאס
 ביכל אנטהאלט 75 סאטירעס און עפיגראמען, מערסטנטייל איבערזעצונ-
 גען. אין סאף פונעם ביכל איז פאראן א בילאגע, וועלכע באשטייט פון
 צוויי איבערזעצונגען: איינע — פון לערמאנטאָוס „פאלעסטיניש צווייגל“,
 די צווייטע — פון פושקינס „א שפאנישער ראָמאנס“¹. אינעם פאָרוואָרט
 שרייבט ש. מאנדעלקערן: „די מערהייט שרייבער פון אונזער לאנד
 (געמיינט — די מערהייט איבערזעצער אין העברעיש פון ליטע) זעצן
 איבער אלטע און נייע ביכער פון דייטש. איך זשע האָב אויסגעוויילט
 ליער פון רוסישע דיכטער, אָנהייבנדיק פון ראָמאַנטאָון און דערזשא-
 ווינען און ענדיקנדיק מיט נעקראסאָון און אַגאַריאָון, אָנגערופן האָב
 איך די זאַמלונג „שושנת הצפון“ — „די צאַפנדיקע ליע“ צוויי פון זיי,
 אלס ביישפיל, ברענג איך דאָ“.

די זאַמלונג „שושנת הצפון“ איז קיינמאָל ניט דערשינען. פושקינס
 „שפאנישער ראָמאנס“ איז גאַנץ פריי איבערגעזעצט, אָנהייבנדיק פונעם
 טיטל, וועלכער קלינגט אין דער איבערזעצונג „אהבת ציון“. די איבער-
 זעצונג איז פארעפנטלעכט געוואָרן צום צווייטן מאָל אינעם בוך פון דעם
 זעלבן אויטאָר: „שירי שפת עבר“ („העברעישע ליער“), ערשטער באַנד,
 לייפציג, 1882.

אין זעקסטן יאָרגאַנג פונעם זשורנאַל „הכרמל“, דאטירט לויטן
 יידישן קאַלענדאַר דעם 3-טן טאָג אין כוידעש עלויל 626 יאָר (1886),
 זייטל 128, איז אָפגעדרוקט שצוימע מאנדעלקערנס א ליד „דרך כל
 הארץ“ — „אזוי איז דער מינהעג פון גאָר דער וועלט“ — מיט אן אונ-
 טערקעפל: „בעקבות פושקין הרוסטי“ — „לויט די מאַטיוון (בוכשטעב-
 לען: אין די פוסטריט) פון דעם רוסישן (דיכטער) פושקין“.

דער מאַטיוו איז גענומען פון פושקינס „גאוריליאדא“.
 דאָ מוז גלייך געזאָגט ווערן, אז פושקין האָט פארפאַסט די פאַעמע
 נאָך אין אפרעל 1821. פארעפנטלעכט געוואָרן איז זי אָבער — איבער
 צענזור-שמערונגען — ערשט אין פערציק יאָר ארום אין א זאַמלבוך,
 וועלכן ס'האָט ארויסגעלאָזט אין לאַנדאָן אין 1861 דער באוויסטער

¹ די ערשטע איבערזעצונג אין פראנצויזיש — אין 1847, אין דייטש — אין 1854,
 אין פויליש — אין 1887.

רוסישער דיכטער, פובליציסט און רעוואָליוציאָנערער טוער נ. פ. אַגאַ-
ריאַוו. היינט קאָנען מיר זיך פאַרשטעלן, מיט וואָס פאר א געשמולגלטער
„טרייפער לייטראטור“ האָט זיך פארנומען דער טאלמיד פון דער וויל-
נער ראבאָנים-שוף אין דער ערשטער העלפט פון די 1860-ער יאָרן!
שלוּימע מאנדעלקערן (1846—1902), א שרייבער, א געלערנטער,
האָט געשריבן זיינע ווערק אין העברעיש, רוסיש, דייטש און יידיש. זיין
הויפט-ווערק איז די קאָנקאָרדאנציע צום העברעישן און אראמעישן
טעקסטן פונעם טאנאך. שפעטער האָט זי געהאט אייניקע אויסגעבעסער-
טע אייטגאבעס. אָנהייבנדיק פון דעם יאָר 1866, האָט מאנדעלקערן
פארעפנטלעכט אין ווילנע זיין עפישע פּאָעמע „בת שבע או שגיון לדוד“,
וואָס איז געבויט אף דער באשריבענער אין טאנאך לייבע פונעם מילדעך
דאָויד מיט דער שיינהייט באס-שעווא, די איבערגעזעצטע פון דייטש
היסטאָרישע דערציילונג אונטערן טיטל „עזרא הסופר“ און זיין לידער-
בוך „הצנים (לייען): כיצנים“ שנונים. אין 1882—1901 זיינען אין לייפציג
דערשינען זיינע דריי לידער-זאמלונגען, מערסטנטייל איבערזעצונגען
(פון פושקינען, לערמאָנטאָוו, געטע, היינע, לאַנגפּעלען און אנדערע
דיכטער). אין 1890 איז אין לייפציג פארעפנטלעכט געוואָרן זיינע אן
איבערזעצונג, באגלייט מיטן ענגלישן אַריגינאַל, פון ביראַנס „יידישע
מעלאָדיעס“ אונטערן טיטל „שירי ישרון“. ער האָט איבערגעזעצט אויך
פיל פון העברעיש און רוסיש אין אנדערע שפראכן, ווי אויך פון אנדערע
שפראכן — אין רוסיש. אין יידיש איז פארעפנטלעכט געוואָרן איינע פון
זיינע דערציילונגען: „תחית המתים“ (טכיאס האמייסיס), ווילנע, 1868).
אין 1873, אין 4-טן יאָרגאנג פונעם זשורנאַל „השחר“, האָט זיין
רעדאקטאָר פערעץ סמאַלענסקין אָפגעדרוקט דעם ראָמאַן „קבורת
חמור“ — „דאָס באגרעבעניש פון אן אייזל“. דאָרט (זייטל 711) ווערט
באשריבן, וויאזוי דער הויפט-העלד הייבט אָן אף אויסווייניק, פאר זיך
זעלבסט, ליינען אף א קאַל פראגמענטן פון פושקינס און לערמאָנטאָווס
לידער אין דער העברעישער איבערזעצונג — צו דריי שורעס פון יעדער
ליד! פושקינס „צי גיי איך אום אין גאסן פולע“.

¹ אף דעם האָט מיך אופמערקזאַם געמאַכט דער באוואוסטער איבערזעצער פון דער
רוסישער קלאסישער פּאָעזיע אין העברעיש א. אהאראָני, פאר וואָס איך בין אים
דאנקבאר.

אלע שפעטערדיקע אויסגאבעס פון „קבורת חמור“ אין איינצל-אויסגא-
בעס (1874, 1880, 1883) און אין „כל ספרי פריץ סמילנסקין“ — „אלע
ביכער פון פערעץ סמאלענסקין“ (1910). ס'איז קעדיי אויך צו באמערקן,
אז אין רוסיש האָט זיך געדרוקט מ. קאהאנס אן איבערזעצונג פון סמאַ-
לענסקינס ווערק אין דער וואַכנשריפט „ראסוועט“ פארן 1881.

פערעץ סמאלענסקין איז געבוירן געוואָרן אין מאָנאסטירשטינע,
מאָגיליאָווער גובערניע, וויסרוסלאַנד, אין 1840 (לויט אנדערע קוועלן —
אין 1842 צי אין 1844), געשטארבן אין מיראן (דאַרעם-טיראַל) אין
1885. דעביוטירט מיט א קאַרעספּאַנדענץ אין 1862 אין דער צייטונג
„המליץ“¹. אין 1868 קומט ער קיין ווין, ווו ער גרינדעט דעם דיטערא-
רישן זשורנאַל „השחר“². דאָ האָט ער פארעפנטלעכט די מערהייט זיינע
ארטיקלען און דערציילונגען. זיינע וויכטיקסטע ווערק: „הגמול“ — „די
באליוונג“, אָדעס, 1867; „התועה בדרכי החיים“ — „דער בלאַנדושנדר
אף די לעבנסוועגן“, ווין 1868 — 1870; „קבורת חמור“ — „א באגרע-
בעניש פון אן אייזל“, צוערשט פארעפנטלעכט געוואָרן אין „השחר“ פארן
יאָר 1873 און דערנאָך אויסגעהאלטן עטלעכע אויסגאבעס אין א בוך-
פאַרם.

פ. סמאלענסקין אלס איבערזעצער פון פּוּשקיןס און לערמאַנטאָוס
דיכטונג איז ביז איצט אין ערגעץ ניט געווען אָפּגעמערקט.
דער ערשטער בוך איבערזעצונגען פון פּוּשקיןס ווערק אין העברעיִש
איז דערשינען אין ווארשע אין 1879 אָדער אין 1880 (די דאטע איז
אַנגעוויזן לויטן ייִדישן לועד: תר"ם) און אנטהאלט צוויי איבערזעצונגען
פון פּוּשקיןס ווערק. אהבה נכונה — „די פארשטויסענע ליבע“ — אזוי
הייסט דער בוך. אהער גייט אריין א פרייע איבערזעצונג אין ניט-גע-
גראמטע שורעס פונעם ערשטן בילד פון דער דראמע „רוסאלקא“ (פּוּש-
קין האָט זי אָנגעשריבן אין די יאָרן 1829—1832, צום ערשטן מאָל
פארעפנטלעכט אין 1837)³; די ליד „די בארעמהאָרציקע מוטער“ איז

¹ „המליץ“ — געגרינדעט אין אָדעס אין אָקטאָבער 1860 אלס וואַכנבלאט. פון
יאנואר 1871 דערשינען אין פעטערבורג, פון 1886 ביזן 1904 געווען א טעגלעכע
צייטונג.

² „השחר“ — זשורנאַל פאר וויטנשאפט, בילדונג און לעבן. דערשינען יערלעך
צו 12 העפטן פון פינף דורקבויוגנס. האָט עקזיסטירט ביזן 1884.

³ די ערשטע פראנצויזישע איבערזעצונג — 1847, דייטשישע — 1855, ארמעני-
שע — 1902.

אן איבערזעצונג, אפן זעלבן אויפן, פונעם ראַמאנס „אָונטצײט, אין א רעגנדיקן אַסיען“ (אָנגעשריבן אין 1814 און צום ערשטן מאל פארעפנט-
לעכט אין 1827).¹

דער אוטאָר פון די איבערזעצונגען באהאלט אויס זײַן נאָמען און-
טערן פסעוודאָנים, „אחד מבעלי האספות“ — „איינער פון די בעלי אס-
פות“. די דאָזיקע וואָרט-פארבינדונג איז פיקסירט בלויז איין מאל אין
טאנאך, און איר אייגנטימלעכער זין איז ניט פעסטגעשטעלט. די ווער-
טערביכער לייגן פאַר פארשיידענע באטייטן: „אוּטאַרן“, „געלערנטע“,
„זאַמלער“, „קאַמפּיליאַטאָרן“, „מעשאַל־זאַמלונגען“. מיר זעצן באדינד-
לעך איבער דעם פסעוודאָנים, „איינער פון די געלערנטע“.

דער בוך איז א ביבליאָגראַפישע זעלנהייט, רעכנט זיך ניט אפן
באלאנס ניט אין דער לענינגראדער עפנטלעכער ביבליאָטעק און ניט
אין דער אלפארבאנדישער ביבליאָטעק אף וו. אי. לענינס נאָמען אין
מאָסקווע. איין עקזעמפליאַר פארמאָגט די אזויגערופענע „פרידליאנדיא-
נע“, וועלכע געהערט ביז היינט-צו-טאָג דעם לענינגראדער פּיזיאַל
פונעם אינסטיטוט פאר מיזערעך-קענטעניש פון דער וויסנשאפט-אקאדעמיע
פון פּסער. אן אנדער עקזעמפליאַר האָט געהערט דער ביבליאָטעק פון
דער געוועזענער „געזעלשאפט פאר קעגנזייטיקער מיטהילף פון די
יידישע פּריקאזטישקעס אין אָדעס“. ער איז אָנגעוויזן אין ביידע
פארעפנטלעכטע קאטאָלאָגן פון דער געזעלשאפט אין דער אָפטיילונג
„העבראיקא“ (אָדעס, 1890 און 1904). דער גיירל פונעם עקזעמפליאַר
איז מיר ניט באקאנט. אזויארום, איז ניט אויסגעשלאָסן, אז דער עק-
זעמפליאַר פון דער „פרידליאנדיאנע“ זאָל זײַן דער איין-און-איינציקער
אין די ביבליאָטעקן פון סאָוועטנפארבאנד.

די אָנגאבן וועגן דער דאָזיקער אויסגאבע זײַנען אין דער ביבליאָ-
גראַפישער לײטעראַטור, וואָלט איך זאָגן, ווידערשפרעכלעכע: סײַ די
ארויסגאנגס-אָנגאבן — יאָר, צאָל זײַטלעך און פאַרמאט — און סײַ דער
נאָמען פונעם איבערזעצער.

ווי באוויסט, האָט ארום א העלפט פון דער „פרידליאנדיאנע“
באשריבן שמועל ווינער (1860—1929), איינער פון די בעסטע העברעי-
שע ביבליאָגראַפן. זײַן קאטאָלאָג איז אָנגערופן: „קהלת (זאַמלונג פון. —

¹ אונדז זײַנט באוויסט די אויסגאבע פון די איבערזעצונגען אין דײַטש: 1877,
1885.

11.2) משה אריה לייב פרידלאנד" און אין לאטייניש: „ביבליאָטעקא פריד-ליאנדיאנא“, און זי נעמט ארום „אלע העברעישע געדרוקטע ביכער און קסאוואדן, וועלכע געפינען זיך אין דער פרידליאנד-זאמלונג פונעם „אזיאטישן מוזיי“ (איצט דער אינסטיטוט פון מיזרעך-קענטענישן) פון דער וויסנשאפט-אקאדעמיע אין סאנקט-פעטערבורג.“

דעם דערמאנטן עקזעמפליאר פון דער „פרידליאנדיאנע“ האָט ש. ווינער באשריבן אף אזא מין אויפן: „די פארשטיסענע ליבע. א פיעסע. בייגעלייגט צו איר איז „די ליד פין א ראכמאַנעסדיקער מוטער“ פונעם בארימטן רוסישן דיכטער א. פישקין. פרייע איבערזעצונג פון „אחד מבעלי האספות“ — מיט א האקדאָמע פון אן אומבאוויסטן איבער-זעצער. ווארשע, אין דער טיפאָגראפיע פון נ. שריפטגיבער, 1880.“

ווי צייטליך, דער אוטאָר (אין דייטש) פון „ביבליאָגראפישעס האנדבוך דער נויהעברעישען ליטעראטור זייט בעגין דער מענדעלסאָ-געשױ עפאָכע ביז צום יאהרע 1890“ (דייפציג, 1891 — 1895), שרייבט, אז „אהבה נכזבה“ איז אן איבערזעצונג פון כאים לאזאר מושקאט פון לוקאַוו.² דעם בוך באשרייבט ער אפן פאָלגנדן אויפן: „די הינטערגעגאנ-גענע ליבע, דראמאטישעס געדיכט פאָן א. פישקין. אויס דעם רוסישען אין העבר. פערזן באארייטיעט, ווארשע, 1879.“

אין 1905 טרעט ארויס י. דאווידזאָן (1879 — 1939) — דער בא-רימטער פאָרשער פון דער העברעישער פאָעזיע, אוטאָר פונעם „אוצר השירה והפיוט“ — „דער אויצער פון דער העברעישער ליד און פיעט“, וועלכער אנטהאלט ביבליאָגראפישע אָנגאבן פון העכער 36.000 לידער און פיוטים, פארפאסט פון 2.800 דיכטער, מיט אן ארטיקל אין ענגליש וועגן די פסעוודאָנימען אין דער העברעישער ליטעראטור („דזשוש ענציקלאָפּעדיא“, באנד 10, זייטלעך 256—261), אין וועלכן ער רופט אָן, שטיצנדיק זיך אף ווי. צייטלינס בוך, דעם „אחד מבעלי האספות“ —

¹ מוישע מענדעלסאָן (1729—1786) — באוויסטער פילאָסאָף, בארימטער איבער-זעצער פון א טייל ביכער פונעם טאנאך. זיינע ליטערארישע ארבעטן האָבן גע-שפילט א באשליסנדיקע ראל אין דער אנטוויקלונג פון דער האסקאָלע-באוועגונג אין מיזרעך-איראָפּע קימאט בעמעשעך פון גאנצע הונדערט יאָר.

² מושקאט כאים לאזאר (עליזענער, 1851—1916), געוואנדערט איבער פארשיידענע שטעט און שטעטלעך פון רוסלאנד, ליטע און פוילן, געשריבן און זיך געדרוקט אין העברעיש, פארעפנטלעכט א פייטעכדיקע האגאָדע מיט קאָמענטארן און מיט אן אריינפיר, ווי אויך מיט אן איבערזעצונג אין יידיש.

ב. ל. מושקאטן. בא דער זעלבער מיינונג האלט זיך אויך ש. לאכאווער, דער שוין דערמאנטער אווטאר פון דער ביבליאגראפיע פון פושקינס איבערזעצונגען אין העברעיִש.

אין קעגנזאץ צו מושקאטן ווערט אין דער ליטעראטור אויך אנגע-
רופן אן אנדער פערזענלעכקייט. דער זעלבער צייטלין האָט זיך מיט דער
צייט אָפגעזאָגט פון זיין פּרײַערדיקער האַשאַרע. אין אן אַרטיקל אין
דייַטש „אַנאַגראַממע, אַינטיאַלען אונד פּסעוודאַנימאַ נױהעברעיִשער
שריפּטשטעלער אונד פּובליציסטען“ (אין „צײַטשריפּט פּיר העברעיִשער
ביבליאָגראַפיע“, פּראַנקפורט-אַפּן-מײַן. 1905, באַנד 9, ז. 81—90,
113—116) אידענטיפּיצירט ער דעם „אַחד מבעלי האספות“ מיט גאוו-
ריעל ליכטענפעלדן (1811—1887) — א באווסטער מאטעמאטיקער,
דער שווער פון י. ל. פערעץ.

פּרידבערג כ. ד. (1876 — 1961), אווטאר פון פּיל ווערק אָף די
געביטן פון ביבליאָגראַפיע, גענעאלאָגיע און געשיכטע, האָט אין זײַן
ביבליאָגראַפישן לעקסיקאָן אידענטיפּיצירט דעם איבערזעצער אַלס
ג. י. ליכטענפעלד. דער באווסטער ביבליאָגראַף פון דער ווײַנער קע-
הילע, פון איר ארכיוו שאַרף כײַעס (1884 — 1935) האָט אין זײַן בוך
„אַצר בדוּיי השם“ — „דער אויצער פון די אויסגעטראכטע נעמען“ (אין
דייַטש געטיטלט: „פּסעוודאַנימען — לעקסיקאָן דער העברעיִשען אונד
ייִדישען ליטעראטור“), ווײַן, 1933, ז. 21, אַנגעוויזן בײַדע נעמען: אונד-
טערן נומער 317: „אַחד מבעלי האספות“ — ג. י. ליכטענפעלד, און אונד-
טערן נומער 318: „אַחד מבעלי האספות“ — כ. ל. מושקאט. א ניט בא-
האוונטער פּיענער קאָן בעמעס נישטויעם ווערן, עס האַנדלט זיך דאָך
וועגן אן אייִן-און-איינציקן פּסעוודאַנים, וועלכער איז פּאַראַן אין דער
ליטעראטור בלײַז איין מאָל אין „אַהבה נכּוּבה“ און מער אין ערגעץ ניט.
פון דעם ערשטן אויגנבליק דוכט זיך גאַנץ איבערצײַגנדיק, אז
ג. י. ליכטענפעלד איז טאַקע דער „אַחד (איינער פון די) מבעלי האספות“.
אין 1877 איז אין וואַרשע פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן א בוך „ספורים בשיר
ושירים שונים“ — „געגראַממע דערצײַלונגען און פּאַרשיידענע לידער“ —
מיט אן אונטערקעפּל: „מאת שני בעלי אסופות“, דה. פון צוויי „בעלי
האספות“. ווער די בײַדע זײַנען, איז איצט גאַנץ גוט באווסט. אין א
בריוו פון 4 יול 1888 האָט י. ל. פערעץ געשריבן שאַלעם-אַרײַכעמען:
„איך בין דער איינער פון די צוויי „בעלי האספות“... און דער צווייטער

איז געווען ליכטענפעלד („מאזנים“ — 1929, נימער 7, בל. 16). העינים אין דריי יאָר ארום נאָך דער פארעפנטלעכונג פון די „געגראמטע דער- ציילונגען און פארשיידענע לידער“ באווייזט זיך אויך אין ווארשע א בוך פון „איינעם פון די „בעלי האספות“, און אז דאָס איז ניט י. 5. פערעץ, איז באוויסט, ווי צוויי מאָל צוויי איז פיר, בלייבט, קומט אויס, די אידענ- טיפציירונג פון ליכטענפעלדן קימאט אלס א זעלבסטפארשטענדלעכע. לַצמיר אָבער זיך ניט איינלען מיט אויספירן, אינעם אָפּגעדרוקטן מי- צאד כ. י. בראנשטיינען זעקראָאָג, געווידמעט דעם אַנדעק פון ג. י. ליכטענפעלדן, זײַן געוועזענעם גוטן-פריינט בעמעשער פון די לעצטע פאַר צענדליק יאָר, ווערט אין ערגעץ ניט דערמאָנט „די פארשטויסענע לײַבע“. נאָך מער, אינעם זעקראָאָג איז אַנגעוויזן, אז ליכטענפעלד האָט געקענט פערפעקט העברעיש און די שפראך פון די טאַלמודים (געמיינט אראמעיש), לאַטיין, דײַטש, פראנצויזיש און פּויליש, און עס ווערט אויך באמערקט, אז די רײַשישע שפראך איז אים געווען אויסטערליש, פרעמד („שפת רוסיא מוזרה היתה לו“ — אין זאַמלבוך „קנעסעס ייִסראַעל“, ווארשע, 1887, 2-טער יאָרגאַנג, שפּאַלטן 356—368).

נאָך איין וויכטיקער מאַמענט. דער סטיל פון „דער פארשטויסענער לײַבע“, אן איבערזעצונג פון א העכסט פּאַעטיש ווערק אין ניט געגראמ- טע פּערזן, איז אן און פאר זיך קאַפּיר אין פאַרגלייך מיט „געגראמטע דערציילונגען“.

אזויארום, מוז קאַטעגאָריש אָפּגעוואָרפן ווערן אויך די האַשאַרע, אז דער פארפּאַסער פון דער „פארשטויסענער לײַבע“ זאָל זײַן ג. י. לײַכ- טענפעלד. ניט אומזיסט האָט דער בעסטער קענער פון דער העברעישער לײַטעראַטור פון די לעצטע דריי יאָרהונדערטן ג. קרעסעל אין זײַן „לַעק- סיקאַן“ ניט געפונען פאר נײַטיק צו דערמאָנען די „פארשטויסענע לײַבע“ אינעם ארטיקל וועגן ג. י. ליכטענפעלדן, און אינעם ארטיקל וועגן כ. 5. מושקאַטן איז ער יויצע געווען, שטיצנדיק זיך אָף וו. 5. צײַטלײַנס ערשטער ארבעט.

און אויב ניט כ. 5. מושקאַט און ניט ג. י. ליכטענפעלד, איז ווער? קעדי צו געפּינען א שײַסל צום אוואָר פון דער „פארשטויסענער לײַבע“, פּאַדערט זיך א צוגאַב-פּאַרשונג: ווער נאָך, אויסער די דערמאָנטע י. 5. פערעץ און ג. י. ליכטענפעלד, האָט זיך אין יענע צײַטן באַנצט מיטן אויסדרוק „בעלי האספות“? ס'איז באוויסט, אז מיטן „בעלי האס-“

פּוֹת" באנוצן זיך אויך 5. גאַרדאַן (1830—1892) און לעאַן מאַנדעל-
שטאַם. אויף 5. גאַרדאַן האָט ניט צו טאָן מיט דער „פאַרשטיסענער
ליבע“, קאַן מען זיך איבערצייגן פון דעם, וואָס אין איר זיינען אויסגע-
מיטן גראַמען, און דאָס איז אין קעגנזאַץ צום סטייַל פונעם אויגערופע-
נעם „ארי המשררים“ — „דעם לייב צווישן די דיכטער“ פון 19-טן יאָר.
אז 5. מאַנדעלשטאַם האָט זיך באנוצט מיטן אויסדרוק „בעלי
האספות“, האָבן מיר באַמערקט באַ דער פּאַלגנדער געלעגנהייט. דער
געוועזענער ביבליאָטעקער פון דער לענינגראַדער עפנטלעכער ביבליאָ-
טעק און באַרימטער געלערנטער א. ע. האַרקאווי (1835—1919) האָט
פאַרעפנטלעכט אַ פּראָספּעקט, וועלכער האָט שוין געטראָגן אַף זיך די
דערליבעניש פון דער צענזור פונעם 30 אפרעל 1846 וועגן דעם, אז
לעאַן מאַנדעלשטאַם זאָל אַרויסגעבן אַ כוידעש-זשורנאַל. דער אינהאַלט
פונעם זשורנאַל האָט געזאָלט זיין — אַרויסזאָגונגען וועגן טוירע און
העפּלעכקייט פון די „בעלי האספות“ (געלערנטע). לעאַן מאַנדעלשטאַם
אַלס אווטאָר פון „אהבה נכונה“ איז אין ערגעץ ניט אַנגעוויזן. מיר
דערמאָנען דאָ אויך זיין נאָמען דערווייַל אַלס אַ גאַנץ מעגלעכן.

אין א. ראָזענפעלדס לייענבוך „גן שעשועים“ — „פאַרוויילונגס-
גאַרטן“, וועלכער איז דערשינען צום ערשטן מאָל אין וואַרשע אין 1880,
איז אָפּגעדרוקט אַן איבערזעצונג פון די ערשטע 8 שורעס פון פּוּשקיןס
ליד „ווינטער-אַונט“ (אַנגעשריבן אין 1825 און צום ערשטן מאָל
פאַרעפנטלעכט אין 1829) אונטערן טיטל „סערת סתיו“ — „ווינטערדי-
קער (אייגנטלעך: האַרבסטדיקער) שטורעם“. די ערשטע אויסגאַבעס פון
1880 איז אין קיין שום פון די דערמאָנטע פּוּשקיןס לידער אַף העברעיִש
ניט אַנגעוויזן, האַגאַם די דאָזיקע איבערזעצונג איז פיל מאָל איבערגע-
דרוקט געוואָרן אין אַלע שפּעטערדיקע אויסגאַבעס פון „גן שעשועים“.
אונדז זיינען געווען צוגעגלעך די אויסגאַבעס, וועלכע געפינען זיך אין
די לענינגראַדער ביבליאָטעקן (פאַר די יאָרן 1890, 1893, 1896, 1899,
1904, 1911). אזויאַרומ, איז „סערת סתיו“ פאַרוואַנדלט געוואָרן אין
דער פּאָפּולערסטער איבערזעצונג פון פּוּשקיןס אַ ליד בעמעשעך פון
עטלעכע יאַרצענדליקער.

אַרן ראָזענפעלד איז געבוירן געוואָרן אין ברעסטעטשקע, וואָליניער
גובערניע, אין 1846, געשטאַרבן אין נאַכמוט אין 1916. אין די יאָרן

1864—1872 זיך געלערנט אין דער זשיטאמירער ראבאנים-שול אין 1875—1876 — אין דעם פעטערבורגער טעכנאלאגישן אינסטיטוט. פונעם צווייטן קורס איז ער, איבער מאנגל אין געלט, געצוונגען געווען איבערזייסן די לער. דעמלט טאקע האט ער צונויפגעשטעלט די זאמלונג לידער, דערציילונגען און מעשאַליים „גן שעשועים“ (ווי א לערנביכל אין העברעיש), וואס איז דערשינען אין ווארשע אין 1880. אין 1890 האט א. ראזענפעלד פארעפנטלעכט א 2-טע אויסגעבעסערטע און באדייטנדיק פארגרעסערטע אויסגאבע פון זיין „גן שעשועים“ אין 2 טיילן, אהער איז אריין נאך איין איבערזעצונג פון פושקינס א ליד — „אסיען“ אונטערן נאָמען „שירת בציר“, וואס הייסט, אייגנטלעך, „די ליד פון צייט פון אראפנעמען ווינטרויבן“.

דאָס אלץ, וואָס אונדז איז געלונגען ביז איצט צו אנטפלעקן אין די לענינגראדער ביבליאטעקן (פארן פּעריאָד 1847 — 1880, אף העברעיש און יידיש), האָט אן אומדירעקטע שייַכעס צו דער פּושקע-ניאַנע באַ יידן. מיר קומען צו דער מאַסקאַנע, אז מענטשן, וועלכע האָבן פאַרשטאַנען ביידע שפּראַכן, האָבן געהאַט אַ מעגלעכקייַט זיך באַקאַנען מיט אייניקע מוסטערן פון פּושקינס רייכער פּאַעזיע. ס'איז באַוווּסט פּושקינס אפּאַריזם: „די איבערזעצער זיינען די „פּאַטשטאַווע פּערד“ פון דער בילדונג“. אף די מאַטעריאַלן פון דער העברעישער און יידישער שפּראַך און ליטעראַטור קאָן מען זיך לייכט איבערזייַגן, וואָס פאַר אַ גיגאַנטישע טריט עס האָט דורכגעמאַכט די „פּאַטשט-טעכניק“ אין די לעצטע 150 יאָר. ס'איז גענוג צו פאַרגלייכן דעם באַשיידענעם אַנהייב פון די איבערזעצונגען פון פּושקינען, וועגן וועלכע מיר האָבן דאָ געשריבן, מיט דעם בילד, וואָס ווערט, לעמאַש, געבראַכט אין דער דערמאַנטער ביבליאָגראַפיע פון א. פינקעלשטיין — „א. ס. פּושקינס ווערק, דערשינענע אין יידיש“. דער אוּוטאַר האָט גע- האַט פּוֹלע רעכט, ווען ער האָט זי באַצייכנט אלס ניט קיין פּוֹלֵקוּמע. מיר קאָנען עס באַשטעטיקן אפּן סמאך פון דער אייגענער דערפאַרונג. אין שייַכעס מיטן פּעריאָד פון 1936 ביז 1940 האָבן מיר זיך אַנגעטראָפּן אף פּאַלגנדע אויסגאַבעס אין אַ בוכפאַרם (ניט רעכענענדיק די פּעריאָד-דישע), וועלכע זיינען אין פינקעלשטיינס ביבליאָגראַפיע ניט דערמאַנט: „דעם קאַפיטאַנס טאַכטער“ (דערציילונג). יידיש — ה. אַרלאַנד, קיעוו—כאַרקאָוו, 1936, 190 זייטן.

„שאַס“ (דערציילונג). קיעוו, 1936. 32 זײַטן (קינסטלערישע מאסן-ביבליאָטעק, נומ. 3). דער איבערזעצער איז ניט אָנגעוויזן.
„בעלקינס דערציילונגען“ (איבערגעזעצט ד. רויכל, ד. האַפּשטיין), וואַרשע, 1937. מיט א פאַרוואָרט פון א. האַלדעס; „פּוּשקיןס פּראָזע“. 97 זײַטן.

„דער סטאַנציע-אָפּזעער“ (דערציילונג), קיעוו, 1937 (קינסטלערישע מאסן-ביבליאָטעק, נומער 7), דער איבערזעצער איז ניט אָנגעוויזן.
„דעם קאַפּיטאַנס טאַכטער“ (יידיש — ה. אַרלאַנד), 2-טע אָפּלאַגע. קיעוו, 1937, 190 זײַטן.

פון פּוּשקיןס ליריק (איבערדיכטונגען פון קאַלמען לײַס), וואַרשע, 1937 — 1938, 47 זײַטן (אויסגאַבע „שריפטן“, נומ. 1).
ליריק און עפּיגראַמען. קיעוו, 1938, 148 ז. מיט אן אַרײַנפיר פון ד. האַפּשטיין. דער בוך אַנטהאַלט 73 איבערזעצונגען פון פּוּשקיןס לידער אויסער עפּיגראַמען און „מאַראַלישע פּערזן“.

„די געשיכטע פון דעם דאַרף גאַרויכניג“ (יידיש — ל. רעזניק), קיעוו, 1937, 40 זײַטן (קינסטלערישע מאסן-ביבליאָטעק נומ. 14).
„א זאָווערבוך“ (יידיש — ד. האַפּשטיין), מאַסקווע, „דער עמעס“, 1939, 24 זײַטן.

סאַטירע (יידיש — ה. אַרלאַנד), קיעוו, 1940, 284 ז. אינהאַלט:
עפּיגראַמען און סאַטירישע לידער. — פּראַגמענטן. — קאַלעקטיווס. — סאַטירישע פּאַעמעס און מײַסעס. — קאַמענטאַרן.

דער פאַרנעם פון די איבערזעצונגען פון פּוּשקיןען אף העברעיִש שטייט, וויזט אויס, אויך ניט אַפּ פּונעם פאַרנעם אף יידיש. א רײַע: אין העברעיִשן קאַטאַלאַג אפּן יאָר 1979 זײַנען אויסגערעכנט פּאַלגנדע איבערזעצונגען פון פּוּשקיןס ווערק אין א בוכפאַרם: באַריס גאַדוּנאַוו. — דובּראַוּסקי. — דער קאַרגער ריטער. — דער געגער פון פּיאַטער דעם גרויסן. — די דאַמע פּיק. — קלײַנע טראַגעדיעס. — אַלע פּוּשקיןס מײַ-סעלעך. — אויסדערוויילטע לירישע לידער. — ראַמאַנען און דערציילונגען. — פּוּשקיןס פּאַעזיע. — דרײַ פּאַעמעס. — א מײַסע מיט א גילדן הענדעלע („קטלוג הספרים הכללי“ — „אַלגעמײַנער ביכער-קאַטאַלאַג“, 1979, יערוּשאַלאַים, 1979, ז. 20).

דער פּראָצעס פון איבערזעצן פּוּשקיןען אין יידיש און העברעיִש דויערט.

מ. פֿלונגיאן און זײַן איבערזעצונג פֿון פּושקײַנס לײַד

אין פּראָצעס פֿון באארבעטן דעם פֿירקאָוויטש-אַרכיוו האָט דער געלערנטער וו. וו. לעבעדיעוו זיך אָנגעשטויסן אָף אַן אינטערעסאַנטן דאָקומענט — אַ בריוו פֿון מ. פֿלונגיאן, אין וועלכן ס'איז געבראַכט אַן איבערזעצונג פֿון אלעקסאַנדער סערגיעוויטש פּושקײַנס אַ לײַד אין הע-ברעיִש.

דער בריוו ווארפט אַ שײַן אָף אַ ווייניק אויסגעפּאַרשטן צײַט-אַפּשניט פֿונעם לעבן און פֿון דער צוזאַמענאַרבעט צווישן י'דן און קא-ראַימער אין 19-טן י"ה. אין רוסלאַנד, אַנטפּלעקט אַ רײ פּראָבלעמען פֿון זייער דעמלטיקן מאטעריעלן און קולטורעלן לעבן.

אַט איז דער דאָזיקער בריוו אין דער איבערזעצונג פֿון העברעיִש. „מיט גאָטס הילף! זונטיק דעם 23 מענאַכעם אָוו, אין יאָר 616 לויט דער געקירצטער ייִדישער צײַט-רעכענונג.

ברידער פֿון די קינדער פֿון מיין פּאַלק, פּריינט מיניע און מיט-העלפּער, גוטהאַרציקע און אָרנטלעכע, איבערגעגעבענע צו גאָט אין זײַן טוירע: באוויסטער מיטן עפיטעט „אַבן פינה רש"ף" — „פינקלדיקער ווינקלשטיין", און דער צווייטער, וואָס איז באַ מיר טייערער פֿון אלע ווערטן, גאווריעל פֿירקאָוויטש — זאָל זייער שײַן לויכטן!

זינט מיר האָבן זיך פּאַרקניפּט מיט אַ לײַבשאפט-בונד, האָב איך באַמערקט, אַז דער בונד שטאַרקט און פעסטיקט זיך פֿון טאַג צו טאַג. איך בין איבערצײַגט, אַז ווי לאַנג איך וועל לעבן, וועט ער מיט דער צײַט נאָך פעסטער פּאַרקרעפּטיקט ווערן. אַט אזוי טראַכט איך. דערפּאַר האָף איך, אַז איר וועט מיר ניט אָפּזאָגן אויך אין דעם פּאַל.

איר האָט מיך צוגערעדט צו שיקן מיין בוך „בן פּורת" צו דער רעגירונג. איך, נאָזוו ווי אַ טויב, האָב לײַכטזיניק נאַכגעפּאַלגט אייער אייצע. איצט גייען אויס מיניע אויגן פֿון טאַגטעגלעכן דערווארטן אַ טשווע פֿון דער רעגירונג. נאָר די טשווע קומט ניט אָן, כאַטש זי איז

מיין איין-און-איינציקע האַפענונג. ווייל פון טאָג צו טאָג צעבלײט און
 צעוואַקסט זיך א דאָרן-קוסט אין מיין הויז און אין מיין האַרץ. דער אַל
 פון נײט האָט זיך פּאַנאַנדערגעפּלאַכטן, זיך אַרופּגעצײגן אַף מיין האַלדז
 און אַפּגעשוואַכט מינע קױכעס. מינע אױגן הערן נײט אױף צו זען, ווי
 מיין האַרעוואַניע גײט לעײכעדי. דער שױיס, וואָס רינט פון מיין פּאַנעם,
 פאַלט אַראָפּ אַף א פאַרוויסטן, נײט קײן פאַרזײטן באַדן. זײט אזוי גוט
 און ווענדט זיך צום מיניסטער, ער זאָל וואָס גיכער מיר שיקן אן ענט-
 פער. איר וועט צוגעבן א טרייסט מיין האַרץ, אופּוועקן א גײסט פון
 האַפענונג, ווען איר וועט א רעד טאָן מיט אים, ער זאָל מיר געבן א
 געשאַנק פאַרן דאָזיקן כּוּך. בעט אים אױך, ער זאָל וואָס אופּהײבן פון
 מיין נידעריקער לאַגע פּונעם „ערשטן ראַזריאַד“, וואָס זעטיקט מיך אָן
 מיט כאַרפּע און ביזאַיען, אונטערדריקונג און נײט, צום ראַבינער-סעמי-
 נאַר, אַדער צו אן אנדער הױכער שטעלע, וואָס זאָל פאַרמערן מיין
 קאַוועד און פאַרבסטערן די לאַגע פון מיין מישפּאַכע. האַלעווי זאַלן
 אײערע רײד געבן גוטע רעזולטאַטן און א דערפּאָלג אײך און אײערע
 הענט, קעדיי די טױווע און דעם גרויסן גנאַד, וואָס איר וועט טאָן פאַר
 מינשווערן, זאָל זײן ווי א זיגל אַף מיין האַרץ און אן אַפּצײכן אַף מיין
 האַנט. און וויפּל אײך וועל זײן אַף דער וועלט, וועל אײך רימען דעם
 נאַמען פון מינע פּרײנט און מיטהעלפּער. זײט זשע אזוי גוט און שיקט
 מיר אײער ענטפּער, און דערמיט וועט איר דערקױקן דאָס פאַרשמאַכטע
 האַרץ פון מאַרדכע פּלונגיאַן.

איר האָט מיר געהאַט צוגעזאָגט, אז די שטעלע אינעם זשורנאַל
 וועט אײבערגעגעבן ווערן מיר. און איצט לײגט ארויף דער הער פּין די
 דאָזיקע שטעלע אַף זײנע פּלײצעס, אין מיך האָט ער אוועקגעזעצט אין
 דער פינצטערניש. אַפּגעשטופּט מיך אין א זײט פון מיין האַפענונג און
 לאַגע. עפּשער זײט איר בעקױער דאָרטן פאַריכטן, אז מע זאָל די שטע-
 לע ארויפלייגן אונדז ביידן אַף די פּלײצעס. דאן וועל אײך, ווי א געטרייער
 און זיכערער מאַן, וועלכער ווייסט, וויאזוי צו האַנדלען אין גײסט פון
 דער רעגירונג, ווערן פּינס א שוטעף אין דער דאָזיקער אַרבעט. דערמיט
 וועט איר מיר טאָן א טױווע און אופּטאָן א צווייפּאַכיקע גנאַד מיט דער
 נעשאַמע פון דעם, וואָס ליבט אײך מיטן גאַנצן האַרצן.

מאַרדכע פּלונגיאַן.

די דאזיקע ליד פון פושקינען האב איך איבערגעזעצט, ווייל זי שטימט געהעריק און איז נאָענט מיין האַרץ, וואָס לעכצט אייך צו זען. צו עלף וואָקאלן אין א שורע, ניט רעכענענדיק דעם צייכן „שוואַ“ (צוויי פינטעלעך אונטער אן אַס, געשריבענע אין א ווערטיקאלן אויפן). און דאָ ווערט אָנגעגעבן רעכטס די העברעיִשע איבערזעצונג, און לינקס — דער רוסישער אַריגינאַל“.

קאָמענטארן און אויספירן

מ. פֿלונגיאַן און זײַן פֿאַרגײַער דער „בן פֿורת“

מענאשע בען יאָסעף איליער (1767—1831), וועלכער איז אויך באוויסט אין דער ליטעראטור מיטן ביינאָמען „בן פֿורת“ (בען פֿאַראַט) — איז איינער פֿון די בעסטע קענער אין זײַן צײַט פֿון דער מיטלאַטערלע-כער פֿילאָסאָפֿיע, מאטעמאטיק און אסטראָנאָמיע. ער איז געווען אויך באהאוונט אין פיזיק, מעכאניק און אין אנדערע וויסנשאפטן, האָט גע-קענט דײַטש און פֿיזיש. איליער איז ארויסגעטראָטן מיט אן אידיי, אז די געמאַרע און די שפעטערדיקע מעפֿאַרשים פֿון דער מישנע זײַנען אָפֿ-געטראָטן פֿונעם דירעקטן זין פֿון איר טעקסט. אין זײַנע ביכער האָט ער קריטיקירט דאָגמעס פֿון די ראבאָנים. זײַן בוך „אַלפֿי מנשה“ (מענאשעס מישפֿאַכע) האָט ארויסגערופן א בייזן שטורעם קעגן אים מיצאד די רא-באָנישע קרייזן. מע האָט ניט איין מאָל געדראָעט דעם בוך פֿארברענען. י. צינבערג שטעלט מיט רעכט אין זײַן „געשיכטע פֿון דער ליטע-ראטור בא יידן“ מ. איליערן אין איין רײ מיט די גרעסטע דענקער פֿון זײַן דאָר. אָט ווי ער באשרייבט די וויכטיקסטע געשעענישן אין דער יידישער קולטור אין העברעיִש אין די 20-ער יאָרן פֿון XIX י.ה.: „אין דײַטשלאַנד האָבן דײַטשישע געלערנטע מיטן יונגן לעאָפֿאַד צונץ בעראַש זיך פֿארמאָסטן צו שטעלן א מאציווע דעם פֿארגאנגענעם יידן-טום, אונטערצוציען דעם סאכאקל פֿון אַלץ, וואָס דער יידישער קיבוץ האָט געשאפֿן אפֿן געביט פֿון גײַסט און געדאַנק אין מעשעך פֿון זײַנע טויזנטיאַריקע וואנדערונגען. אין עסטרייך האָט דער דיכטער שאָלעם-קוהען געגרינדעט די צײַטשריפט „בכורי העתים“ (ערשטלינגען פֿון דער

ציט. — 11.2)... דא האבן דעם פאדערגרונט פארנומען אוועלכע דענקער און פארשער, ווי נאכמען קראכמאל, שלוימע ראפאפארט און שמועל-דאוויד לוצאטא, און אזא סאטיריקער, ווי ערטער. צו דער זעלבער צייט טרעטן ארויס ייצכאק-בער לעווינזאן מיט זיין „תעודה בישראל“ („אן אופגאבע בא יידן“ — 11.2). און מענאשע איילער מיט זיין „אלפי מנשה“ און לייגן די גרונטשטיינער פון דער האסקאלע-ליטעראטור אין רוס-לאנד“... (י. צינבערג, די געשיכטע פון דער ליטעראטור בא יידן, 7 באנד, 2 בוך, ווילנע, ז. 312).

מ. איילערס נאכפאלגער איז געווען דער באוויסטער מאסקיף מארדכע פלונגינאן (1814—1883) — איינער פון די בעסטע קענער אין זיין צייט פון העברעיזש, אראמעיש און אויך יידיש, אויטאר פון עטלעכע ביכער אין העברעיזש. ער איז געווען אן איבערזעצער פון העברעיזש אין יידיש און אויטאר פון א ביכל אין יידיש וועגן ווארעמבעדער. „בן פורת“ איז זיין בעסט ווערק, אין דער מאנאגראפיע באשרייבט ער דאס לעבן אין שאפן פון מענאשע איילער, פראפאגאנדירט און אנטוויקלט ווייטער מ. איילערס אַנשויונגען, ארויסטרעטנדיק קעגן די באאליי-האטאלמוד און די ראבאנים. „בן פורת“ האט ארויסגערופן א שטורעם פון סינע צום אויטאר. „איינמאל האט ער שיר ניט באצאלט מיטן לעבן פאר זיין „בן פורת“, — טיילט מיט ז. רייזען. — א האמוין פינצטערע פאנאטיקער איז אים באפאלן אין בעסמערעש פורים צו דער מעגילע מיט געשרייען: „שלאגט מארדכען צוזאמען מיט האמאנען!“ און נאך אדאנק דער הילף פון עטלעכע יונגעלייט איז ער ניצל געווארן“ (ז. רייזען, לעקסיקאן פון דער יידישער ליטעראטור, „פרעסע און פילאָלאָגיע“, 2 באנד, ווילנע, 1927, שפאלטן 913, 914).

מ. פלונגינאן האט געשפילט אן אַנגעזעענע ראליע אין דער אנט-וויקלונג פונעם דרוק-וועזן אין דער בעסטער דעמלטיקער יידישער טי-פאָגראפיע אין רוסלאנד, אין דער ווילנער ראם-טיפאָגראפיע, ווו ער האט געדינט אלס הויפט-קארעקטאר בעמעשעך פון זיינע לעצטע 13 יאר. די גרעסטע אויטאָריטעטן בא יידן אין יענע צייטן, וועלכע האבן גע-דרוקט זייערע ווערק אין דער דאָזיקער טיפאָגראפיע, האבן מיט היספיי-לעס גערעדט וועגן פלונגינאנס באהאוונטקייט אין די ליטערארישע קוואלן.

די פירקאָוויטשעס

פֿלֶונגיאַן רופט אָן זײַנע אדרעסאטן: „אבן פינה רש״ף און גבריאֵל פירקאָוויטש״.

מיטן פסעוודאָנים „אבן רש״ף“ פלעגט זיך אונטערשרײַבן אוראאם בען שמועל פירקאָוויטש. וועגן אים ביכלאָל, וועגן זײַן קרויוועשאפט צו די מאכט-אַרגאנען אין רוסלאַנד, זײַנע אויסטערשישע זאמלונגען פון קסאוויאדן אין אנדערע זעלטנהײַטן, די מערהײַט פון וועלכע געפינען זיך אין דער לענינגראדער עפנטלעכער ביבליאָטעק, איז פאראן א גרויסע לײטעראטור. אף דער דאָזיקער טעמע האָבן געשריבן כאים יאַנא גורלאַנד (1841—1890), וועלכער האָט פארענדיקט די אָפטיילונג פון מיזרעך-שפראכן פון דעם פעטערבורגער אוניווערסיטעט, זײַן לערער דאניעל כוואַלסאָן (1819—1911), דער פראַפעסאָר פונעם אוניווערסיטעט און פון דער גײסטלעכער אקאדעמיע אין פעטערבורג, עפראים דײנארד (1846—1930), דער אוטאָר פון „תולדות אבן רש״ף“ („די ביאָגראפיע פון פירקאָוויטשן“), וועלכע איז פארעפנטלעכט געוואָרן אין ווארשע אין 1875, דער דײַטשישער געלערנטער הערמאן לעברעכט שטראק (1848—1922), דער באוויסטער ביבליאָטעקער פון דער אָפטיילונג פון די מיזרעך-שפראכן אין דער פעטערבורגער ביבליאָטעק, אוטאָר פון הונדערטער פאַרשונגען אוראאם עליאַהו הארקאווי (1835—1919) און אנדערע. וועגן א. פירקאָוויטשן און זײַנע זאמלונגען האָט אויך ניט איין מאָל געשריבן „סאָוועטיש היימלאַנד“.

מ. פֿלֶונגיאַן גיט צו אין זײַן ווענדונג צו א. פירקאָוויטשן צו זײַן פסעוודאָנים איין וואָרט, און עס באקומט זיך: „אבן פינה רש״ף“ — „דער פינקלדיקער ווינקלשטיין“.

„אבן פינה“ איז אנטײַען פונעם טאנאך, ווו עס ווערט געזאָגט: „דער שטיין, וועלכן די בויער האָבן פאראכטעט, איז געוואָרן דער וויכ-טיקסטער ווינקלשטיין“ (טהילים 118, פאַסעק 22). מיטן טיטל „אבן פינה רש״ף“ וויל מ. פֿלֶונגיאַן אונטערשטרײַכן דעם איבעראשנדיקן אופ-שטייג פון פירקאָוויטשן אפן געזעלשאפטלעכן לײטער.

פֿלֶונגיאַנס צווייטער אדרעסאט איז גאווריעל בען סימכא פירקאָ-וויטש, וועלכער האָט כאסענע געהאט מיט אוראאם פירקאָוויטשעס א

טאכטער. לויט דעם, ווי עס באווייזן ארכיוו-מאטעריאלן פון די פירקא-
וויטשעס, האָבן זיי געלעבט אין טראָקי (איצט: טראַקײ) און אין ווילנע
אין די יאָרן 1854—1855, און דערנאָך אין פעטערבורג ביזן יאָר 1863,
ווען אונראאם און גאווריעל פירקאוויטש האָבן צוזאמען זיך געלאָזט אין
א ריזע אין די מיזרעך-לענדער און מיטגעבראכט מיט זיך צוריק די
בארימטע „צווייטע זאמלונג“. זי באשטייט פון טויזנטער בלעטער אף
פאפיר און פארמעט, פון קסאוויאדן און אנדערע אלטערטימדעקייטן,
וועלכע געפינען זיך ביז היינט-צו-טאָג אין צענטער פון דער שעמישער
וויסנשאפט. ניט אומזיסט האָט זיך זייער זאמלונג, ביז גאווריעל פיר-
קאוויטשעס טויט, אָנגערופן „די זאמלונג פון די פירקאוויטשעס“. גאו-
ריעל פירקאוויטש האָט געשריבן אין א פיינעם העברעיש און באהערשט
אויך רוסיש. זיין מאניר צו שרייבן אין די ביידע שפראכן איז א גאנץ
קלאַרע. אייניקע קאָפיעס, וועלכע געפינען זיך אין דער פירקאוויטש-
זאמלונג, זינען געמאכט געוואָרן דורך גאווריעל פירקאוויטשן. די אר-
כיוו-מאטעריאלן באשטעטיקן, אז גאווריעל פירקאוויטש האָט נאָך גע-
לעבט אין יאָר 1866, אָבער ער איז, ווי עס ווייזט אויס, אינגיכטן גע-
שטאַרבן.

קעדיי בעסער צו פארשטיין פלונגיאנס בריוו, איז וויכטיק באמערקן,
אז אין דער דאזיקער צייט זינען די פירקאוויטשעס געווען גאָר „קאַרעו
לעמאלכעס“. זיי האָבן געלעבט אין דער הויפטשטאָט פעטערבורג.

„האדון פין“ — דער הער פין

שמועל-יויסעף פין (1818—1890) איז געווען א ביבליאָגראַף,
לעקסיקאָגראַף און היסטאָריקער, איינער פון די אקטיווע מאסקוויים. פון
1847 ביזן 1856 האָט ער געדינט אלס לערער אין דער ראבינער-שול
אין ווילנע. פון 1856 און שפעטער האָט ער פארנומען דעם אמט פון
הויפט-אינספּעקטאָר איבער די יידישע שולן און איבער דער אלגעמיי-
נער ביבליאָג פון די יידן אין ווילנער גובערניע. אין 1841—1844 האָט
ש. פין צוזאמען מיט א כאווער ארויסגעלאָזט די פעריאָדישע אויסגאבע
„פּרזי צפון“ (פירכע צאפאָן — צאָפנדיקע קווייטן). פון 1860 פארעפנט-

לעכט ער די וואַכנבלאט (ארויסגעגאנגען זייער ניט רעגולער), „הכרמל“ (האקארמעל — דער בארג קארמעל), וועלכע האָט עקזיסטירט ביזן אָנהייב 1871, דערנאָך פארוואנדלט ער מיט דער מיטהילף פון א צווייטן כאווער דעם „הכרמל“ אין א כוידעש-זשורנאל (1871—1880). אינעם בריוו פון מ. פלונגיאן, ווי ער בעט בא די פירקאוויטשעס זייער הילף פאר א „שטעלע אינעם זשורנאל“, ווערט געמיינט די שטע-לע פון רעדאקטאר פונעם זשורנאל „הכרמל“, וועלכער האָט זיך באוויזן ערשט אין עטלעכע יאָר ארום.

„דער מיניסטער“

אן אינטערעסאנטע פיגור אינעם רוסישן קליטורעלן און געזעל-שאפטלעכן לעבן שטעלט מיט זיך פאַר דער פראַזאיקער אין דיכטער אוראאם סערגיעוויטש נאַראָו (1795—1869), וועלכער איז געווען אין די יאָרן 1854—1858 דער מיניסטער פון פאַקסבידונג פון דער רוסישער אימפעריע. איידער מע האָט אים נאָמינירט אפן דאָזיקן פאַסט, האָט ער, אן אינוואַיד, וואָס האָט אָנגעוויירן א פּוס אין באַראַדינער שלאַכט אין פאַטערלענדישן קריג, דורכגעמאכט ריזעס איבער סיצייע, פאַרעסטיגע, מיצראַים און נוביע. זײַנע 5-בענדיקע ריזע-נאַטיצן וועגן די דאָזיקע לענדער (זיי זײַנען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין 1854) האָבן געמאכט א גרויסן רושעם. א. ס. נאַראָו איז געווען א פאַיגלאַט און לײַנגוויסט: באהערשט האָט ער ניט נאָר אייניקע מײַרעו-שפראַכן — ענגליש, דײַטש, פראַנצויזיש און אנדערע, נאָר אויך לאַטיין, אַלט-גריכיש און אפילע העברעיִש. אגעו, איז קעדיי צו באַמערקן, אז וועגן נאַראָווס טעטיקייט האָט צווישן אנדערע אויך געשריבן א. פ. טשעכאַו.

דער פאַקט, וואָס א. ס. נאַראָו האָט אויך געקענט העברעיִש, האָט פאַרטאַפלט דעם אינטערעס צו אים אין די יידישע און קאראימישע קרייזן. פון מ. פלונגיאנס בריוו איז מעגלעך אורטיילן פאַלגנדעס. ערשטנס, האָט אוראאם (און עס קאָן זײַן, אז אויך גאווריעל) פירקאוויטש געהאט א געוויסע האַשפאַע אף א. ס. נאַראָוון און געוויסע מעגלעכקייטן אים צו באַזוכן. צווייטנס, האָבן די פירקאוויטשעס געייצעט מ. פלונגיא-נען שיקן דעם קסאוויאד פון זײַן בוך „בן פורת“, וועמענס אינהאלט האָט אימפּאַנירט אין א ריי הינזיכטן די פירקאוויטשעס, צו נאַראָוון.

די ערשטע איבערזעצונג פון פושקינס א ליד אין העברע'יש

ביז היינט-צו-טאג איז ניט געלייזט די פראגע, ווען עס הייבט זיך אן די האשפאָע פון פושקינען אָף דער לייטעראַטור באַ ייִדן און פֿין ווען אָן האָבן ייִדן אָנגעהויבן אים איבערזעצן אָף איינע פֿון זייערע שפראַכן, — העברעיִש אָדער ייִדיש.

דער באַוווּסטער לייטעראַטור-קריטיקער ב. קרואַ (קאָרו, געב. 1889) קומט אין 1961 אפֿן סמאך פֿון אלע באַוווּסטע אים קוואַלן צום פּאַלגנ-דיקן אויספֿיר: „פּושקינס האַשפּאַע אָף דער העברעיִשער לייטעראַטור איז געקומען מיט אַ פּאַרשפּעטיקונג. זי לאַזט זיך מערקן הייפּטזאַכלעך אין די שאַפּונגען פֿון דיכטער, וועלכע זיינען אַנטשטאַנען נאָך דער האַסקאַ-לע-טקופּע. אין אַ קנאַפּער מאָס זיינען באַווירקט יעהודע-לייב גאַרדאַנס און מאַרדכע-צווי מאַנעס לידער (זיי בייִדע זיינען געווען די ערשטע, וועלכע האָבן איבערגעזעצט זיינע לידער אין העברעיִש). אין אַ צייט שפּעטער באַמערקט זיך פּושקינס האַשפּאַע אָף אייניקע נאַטור-לידער פֿון ביאַליקן, אָף דער פּאַעזיע פֿון טשערניכאַווסקי, פּיכמאַנען אין אַנ-דערע“ (קרואַ, ב. אַנציקלִאָפּדיה לַספּרות כּללית וישראלית — ענציקלִאָ-פּעדיע פּאַר אלגעמיינער לייטעראַטור און לייטעראַטור באַ ייִדן, ב. 3, טעל-אוויוו, 1961, שפּאַלטן 1427—1430).

בענעגייע י. 5. גאַרדאַנען (1830—1892) איז נייטיק צו באַמערקן, אז אינעם 4-בענדיקן זאַמלבוך פֿון י. 5. גאַרדאַנס לידער (כּל שירי יהודה לייב גאַרדאַן, סאַנקט-פּעטערבורג, 1884), וווּ עס זיינען איינגעשלאָסן סײַ זיינע אַריגינעלע לידער, סײַ זיינע איבערזעצונגען (פֿון שילערן, 5. שעפּערן, שובּערטן), רעכנט זיך ניט קיין איין איבערזעצונג פֿון פּוש-קינס לידער.

דער דיכטער און מאַלער מ. צ. מאַנע (1859—1886), זיך געלערנט אין דער קוּנסט-אַקאַדעמיע אין פּעטערבורג) האָט יאָ איבערגעזעצט ליי-דער פֿון פּושקינען און לערמאַנטאָוּן אין העברעיִש, נאָר ער האָט דאָס, זעבסטפּאַרשטענדלעך, געטאָן פֿיל שפּעטער, איידער מ. פּלִאָגיאַן. די ליד „Последние цветы“. („די לעצטע בלומען“), וועלכע איז מער באַוווּסט אונטערן קעפּל „Цветы последние милей“ („די

לעצטע אָדער די שפעטסטע בלומען זײַנען לײַבער“, האָט א. ס. פּושקין אָנגעשריבן אין דער צווייטער העלפּט פּון סענטיאַבער 1825, „אין צוואַ-מענהאָנג, — ווי עס טײַלן מיט אײַניקע קסאָוויאַדן, — מיט די בלומען, וועלכע דער דיכטער האָט באַקומען אין שפּעטן האַרבסט פּון פ. א.“, געמײנט איז דאָ פּראַסקאַוויאַ אַלעקסאַנדראָוואַ אָסיפּאַוואַ (1781—1859), מיט וועלכער פּושקין איז געווען באַפּריינדעט זײַנט 1817. מיט איר האָט ער געפירט אַ פּיליאַריקע קאַרעספּאַנדענץ. עס זײַנען דערגאַנגען 40 בריוו, וועלכע זײ האָבן געשריבן אײַנער דעם אַנדערן אין די יאָרן 1825—1837. „די לעצטע בלומען“ איז אײַנע פּון די פיר לײַדער, וועלכע דער אַוטאָר האָט געווידמעט פ. א. אָסיפּאַוואַ. די לײַד איז פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן שוין נאַכן טױט פּונעם דיכטער, צום ערשטן מאַל אין „סאַוורע-מעניק“ אין 1838 (נומער 1, באַנד 9, זײַטל 137) אױנטערן קעפּל «Последние цветы».

עס זײַנען באַוווּסט אײַניקע וואַריאַנטן פּון דער לײַד. דער רוסישער טעקסט, וועלכן ס'ברענגט מ. פּלונגיאַן, שטימט מיט דער אױסגאַבע פּו-נעם „סאַוורעמעניק“.

פּלונגיאַנס העברעיִשע איבערזעצונג פּון „די לעצטע בלומען“ איז וויכטיק פּון אַ רײ שטאַנדפּונקטן. ערשטנס, שפּיגלט זי אָפּ דעם אינ-טערעס פּון די ייִדישע מאַסקיִרים צו א. ס. פּושקיןס דיכטונג שוין אין די 1850-ער יאָרן. אַן און פאַר זיך איז באַלערעוודיק, וואָס מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט דער ערשטער איבערזעצונג אין העברעיִש פּון פּושקיןס אַ ווערק. צווייטנס, זײַנען „די לעצטע בלומען“ הײַנט-צו-טאָג באַוווּסט אײַך אין איבערזעצונגען אָף אַנדערע שפּראַכן: אין דײַטש, אָנהײבנדיק פּון 1897,¹ אין ענגליש — פּון 1910,² אין טשעכיש — פּון 1936,³ אין פּלעמיש (פּלאַמאַנדיש) — פּון 1937,⁴ אין לעטיש — פּון 1949,⁵ אין בענגאַליש — פּון 1957,⁶ אין רומעניש — פּון 1962.⁷ אַזױאַרום, שטעלע

¹ Gedichte von Alexander Puschkin. Leipzig, 1897, S. 72.

² Dickinson Bianchi, M. Russian Lyrics. New-York, 1910, p. 22.

³ Puškin A. S. Lyrica, Praha, 1936, p. 112.

⁴ Poesjkien, 1837-1937. Brugge, 1937, p. 51.

⁵ Puškin, A. S. Jzlase. Riga, 1949, p. 106.

⁶ Нупукха, Калькутта, 1957, 1 дек., стр. 106.

⁷ Puškin A. S. Poezii. București, 1962, p. 137.

מיט זיך פאַר פּלונגיאַנס איבערזעצונג די ערשטע איבערזעצונג פון דער דאָזיקער ליד אף וועלכער-עס-איז שפראך ביכלאָד.

דריטנס, שטייט פּלונגיאַנס איבערזעצונג פון קינסטלערישן, ריין פּאָעטישן שטאַנדפּונקט אף דעם זעלבן ניוואָ, ווי אייניקע אנדערע אי-בערזעצונגען פון פּושקינס לידער אין העברעיִש, וועלכע זיינען פּאַרעפּנט-לעכט געוואָרן אין די 1880-ער יאָרן דורך א. פּוּמפּיאַנסקי (1811—1899) אָדער ש. מאַנדעלעקערנען (1846—1902).

מ. פּלונגיאַנס בריוו, וועלכער ווערט דאָ געבראַכט, וואַרפט אויך א שייַן אף אייניקע מאַמענטן פון זייַן ביאָגראַפּיע. זיי זיינען כאַראַקטע-ריסטיש פאַר יענער צייַט אין אַלגעמיין.

ערשטנס, די נויט, אין וועלכער ער, דער מאַסקוֹ און לאַמדן, און זיין מישפּאַכע האָבן געלעבט אין די 1850-ער יאָרן; צווייטנס, זיינע האַפּענונגען, וועלכע ער האָט פאַרבוּדן מיטן „בן פּורת“;

דריטנס, קעדיי צו באַקומען א שטעלע אין ייִדישע אַנשטאַלען — אַ לערער אין ראַבינער-שול, א רעדאַקטאָר אָדער מיטרעדאַקטאָר פון א ייִדישן זשורנאַל, מוז ער האָבן די האַסקאַמע פּונעם מיניסטער פון פּאָלקסבילדונג. און צו דערגרייכן דעם דאָזיקן ציל איז ער געצוּוונגען זיך ווענדן צו דער הישטאָדלעס פון די „ברידער פון די קינדער פון ייִדישן פּאָלק“, צו די קאַראַימער אַוּראַאָם און גאַוּרילעִל פּירקאַוויטש; פּערטנס, איז טאַקע ניט אויסגעשלאָסן, אז די שטעלע פון אַ לערער אין דער ראַבינער-שול האָט מ. פּלונגיאַן באַקומען אין רעזולטאַט פון דער פּראַטעקציע פון די פּירקאַוויטשעס;

פּינפּטנס, ווערט באַוויסט צום ערשטן מאַל, אז פּלונגיאַן האָט גע-פּרוּווט זייַן פען אויך אין איבערזעצן פון רוסיש אין העברעיִש, אין גע-געבענעם פּאַל — פּושקינס אַ ליד. און העיזט דער גוט באַהאַוונטער ביבליאָגראַף ג. קרעסעל שטעלעט פעסט, אז פּלונגיאַן פּלעגט גאַנץ אָפט פּאַרעפּנטלעכן זייַנע ווערק אף אַן אַנאַנימען אויפן, שווימט אָף א פּרא-גע, צי איז ניט מ. פּלונגיאַן אויך דער אַוּטאָר פון אַנדערע איבער-זעצונגען פון רוסיש אין העברעיִש;

זעקסטנס, אַנטפּלעקט זיך אַן אוּמבאַוויסט זייַטל פון דער געשיכטע פון דער פּרעסע באַ ייִדן אין די 1850—1860-ער יאָרן אין רוסלאַנד.

אומבאווסטע לידער פון יעהודע האלייווי

דער נאָמען פון יעהודע האלייווי, א זון פון דער „גאַלדענער עפאָכע“ פון דער העברעיִשער מיטלאַלטערלעכער ליטעראַטור, איז אין דער גע- שיכטע פארשריבן בעפירעש מיט גאַלדענע אייסעס. עס האָבן זיך גע- ניגט פאר זיין געניאַלקייט די גרעסטע דיכטער פון זיין דאָר — דער פּאָעט און טעאַרעטיקער פון דער העברעיִשער און אראבישער פּאָעזיע מאַשע איבן עזראַ (געב. ארום 1055, געשט. נאָך 1135), דער מאטעמא- טיקער און אסטראָנאָם, דיכטער און פּילאָלאָג אוראָהאַם איבן עזראַ (1093—1167); די גרויסע דיכטער פון די קומענדיקע דוירעס — יע- הודע אַלכאַריזי (1170—1235) און היינריך היינע (1797—1856); די ערשטע צוזאַמענשטעלער און איבערשריבער פון זיין דיוואן (לידער- זאַמלונג), און בעסויכעס (דעם ראַמבאַמס ברודער?) דאוּיד בען מײַמאַן; די ערשטע ארויסגעבער פון זיין דיוואן שמועל־דאוּיד לוצאַטאָ (1800—1865) פון איטאַליע און אוראָהאַם עליאַהו האַרקאווי (1836—1919) פון רוסלאַנד; דער באוויסטער פאַרשער פון דער מיטלאַלטערלעכער העברעיִ- שער פּאָעזיע כאים בראַדי (1868—1942); די היסטאָריקער און ליטע- ראַטור-קריטיקער היינריך גרעץ (1817—1891), שימען דובנאַוו (1860—1941), אוראָהאַם גייגער (1810—1874), לעאַפּאָלד צונץ (1794—1886), ייסראַעל צינבערג (1873—1941) און פיל אנדערע.

„...חיי במותי“ (מיין לעבן איז אין מיין טויט!) — האָט געוויסעסדיק געהאַט געשריבן יעהודע האלייווי אין איינער פון זיינע לידער. ער און זיין דיכטונג האָבן דערגרייכט אומשטערבלעכקייט — אזוי קאַן מען קאַנ- סטאַטירן אויך איצט, אין העכער ניין הונדערט יאָר ארום זינט זיין גע- בוירן.

יעהודע האלייוויס ליטעראַרישע יערושע איז פאַרהעלטניסמעסיק דערגאַנגען צו אונז נישט שלעכט — אַלנפאַלס, בעסער איידער פון פיל אנדערע העברעיִשע דיכטער פון שפּאַניע. סיבעס דערצו זיינען געווען פיל. ס׳האַט געשפּילט אַ ראַץ סײַ דעם אווטאָרס געווינשקייט, סײַ זיין פּאַפּולאַריטעט, סײַ דער פאַקט, וואָס אַ טייל פון זיינע גייסטלעכע לי-

דער זיינען איינגעפלאַכטן געוואָרן אין סידורים און מאכזיירים. דאָס אלץ איז גוט באַווסט. עס קאָן אָבער זײַן, אז איינער פון די וויכטיקסטע פּאָק-טאַרן שטעקט אין זײַן ביאַגראַפּיע.

יעהודע האַלייִווי האָט אין די לעצטע כאַדאַשים פון זײַן לעבן גע-ווינט אין מיצראַים (אין אלעקסאַנדריע און קאַיר), דאָס הייסט דאָרט, פּונוואַנען עס שטאַמען די גרעסטע אויצרעס פון דער געניזע. ווי באַ-ווסט, האָבן זיך אַרום די געניזע-מאַטעריאַלן אין קאַיר מאַטריעל געווען אַזעלכע קסאַוויאַדן-זוכער, ווי דער פעטער פון היינריך היינעס מוטער שימאָן דע געלדערן פון האַמבורג (1720—1774); יאַקאָו סאַפּיר (1822—1885) — אַ באַווסטער רײַזנדער און פאַרשער, וועלכער האָט באַזוכט די געניזע אין 1864; דער קאַראַמישער זאַמלער א. פּירקאַוויטש (1785—1874, געווען אין קאַיר אין 1865); דער רוסישער אַרכימאַנדריט אַנטאָנין קאַפּוסטין (1817—1894, געווינט אין יערושאַלאַים, אָנהייבנדיק פון 1865 בײַ די לעצטע טעג פון זײַן לעבן). פאַר אַט דער צײַט דער-וואַרבן 1200 פּראַגמענטן פון דער געניזע; דער שרײַבער און פאַרשער פון דער געשיכטע פון ייִדן אין לאַנדאָן עלכאַנען-נאַטאַן אדלער (1861—1935); שלאַמאָ זאַלמען שעכטער (1850—1915), וועלכער האָט געבראַכט די גרעסטע צאָל קסאַוויאַדן פון דער געניזע אין קעמברידזש און אין די פאַרייניקטע שטאַטן און אין דערנאָך באַרימט געוואָרן מיט זײַנע פּובלי-קאַציעס אפן יעסאַד פון די געניזע-מאַטעריאַלן, און אַנדערע.

פון די געניזעס פון גאַר דער וועלט און אויך פון קאַיר איז אַ גאַנץ היפּשער טײל אַרײַן אין די ביבליאָטעקן פונעם סאַוועטנפאַרבאַנד. עס זײַנען באַרימט די אויצרעס פון דער לענינגראַדער עפּנטלעכער בײ-בליאָטעק, וועלכע באַשטייען פון די זאַמלונגען פון פּירקאַוויטש און אַנ-סאַנינען, פון דער אַלפאַרבאַנדישער ביבליאָטעק אפן נאַמען פון וו. אי. לענין מיט די גינזבורג-זאַמלונגען און פון דער ביבליאָטעק פונעם לענין-גראַדער פּיליאָל פון דעם אינסטיטוט פאַר מיזערע-קענטענישן באַ דער וויסנשאַפּט-אַקאַדעמיע פון פּסער מיט אירע פּרידליאַנד-זאַמלונגען. אין די דאָזיקע ביבליאָטעקן איז צווישן אַנדערס פאַראַן אַ גרויסע צאָל קסאַוו-יאַדן און פּראַגמענטן מיט וועלטלעכע לידער און פּיוטים, געשאַפּענע אפן פּירענעישן האַלב-אַינדזל אין דער ערשטער העלפט פון צווייטן יאַרטויזנט. דער אויבנאָן צווישן זיי פאַרנעמען, ניט נאָר לויטן אינהאַלט, נאָר אויך לויט דער צאָל, די שאַפּונגען פון יעהודע האַלייִווי. בלויז אין

ביידע פירקאָוויטש-זאמלונגען פון דער לענינגראדער עפנטלעכער ביבליאָ-
טעק האָב איך פעסטגעשטעלט 68 קסאָוויאַדן און פראַגמענטן, אין וועל-
כע ס'זײַנען פאראן יעהודע האַלייוויס פּאָעטישע ווערק. אונדז האָט דאָ
מאמעש געגליקט מיט אומדערווארטע אנטדעקונגען, וועגן אייניקע פון
זיי וויל איך דאָ דערציילן.

אן אומבאוואוסטע רעדאקציע פון יעהודע האַלייוויס די וואן

אין דער צווייטער זאמלונג פון א. פירקאָוויטשן האָבן מיר באמערקט
אונטערן נומער 1—207 א מערקווירדיקן קסאָוויאַד. ער באשטייט פון
אכט פאפירענע בלעטער 20,2 אף 14,3 סמ., דער טעקסט פארנעמט 16,3
אף 11,1 סמ., געשריבן מיט שווארצן טינט. אינעם קסאָוויאַד איז גע-
בראכט א רעשימע פון אָנהייבן פון לידער. זייער נומעראציע איז איבער-
געגעבן מיט אראבישע ווערטער און אָנגעשריבן מיט א געוויסן אינטער-
וואל. די אויסעס—קוואדראטע העברעישע, 7 ממ. די הייד, יעדע נו-
מעראציע פארנעמט איין שורע. נאָך דער נומעראציע גייט דער אָנהייב
פון דער געהעריקער ליד. געוויינלעך פארנעמט ער איין שורע, אויסער
דער לעצטער באשרייבונג אף יעדן זיטל, וועלכע פארנעמט צוויי-דריי
שורעס. די רעגיסטראציע פונעם אָנהייב פון א ליד באשטייט געוויינלעך
פון עטלעכע (מערסטנטייל 4) ווערטער, וועלכע שרייבן זיך טיילווייז
רעכטס, טיילווייז לינקס אין דער שורע מיט א געוויסן אינטערוואל צווישן
די ביידע טיילן.

אף יעדן בלאט זײַנען געמאכט 22 רעגיסטראציעס פון אָנהייבן פון
לידער, צו 11 אף א זיטל. אין קסאָוויאַד זײַנען געבראכט אָנהייבן פון
לידער, וועלכע טראָגן די פאַלגנדע נומערן: די ערשטע 6 בלעטער —
פון נומער 30 ביז 161, דה. 132 רעגיסטראציעס. די לעצטע 2 בלע-
טער — פון נומער 228 ביז 271 — 44 רעגיסטראציעס, צוזאמען 176
רעגיסטראציעס.

דער קסאָוויאַד האָט קורצע צוויי באשרייבונגען. איינע פון א. פיר-
קאָוויטשן אין העברעיש, די צווייטע — פון הארקאווין אין רוסיש. וואָס
שייער דעם אינהאלט, זײַנען זיי ביידע איינשטימיק. ס'זײַנען אויסגע-
רעכנט יעהודע האַלייוויס לידער.

אנאליזירנדיק די רעשימע, בין איך געקומען צום אויספיר, אז זי האט פון לעכאמכילע אן ניט פארגעשטעלט מיט זיך קיין זעלבשטענדיק ווערק, נאך בלויז א טייל פון א פארווארט צו א דיוואן פון יעהודע הא-לייווי. די רעשימע איז ניט געשריבן דורכאנאנד, נאך איז געווען איבער-געריסן דורך עפעס א טעקסט.

איך האב געהאלטן אין איין זוכן די איבעריקע בלעטער פון דעם דאזיקן מאנוסקריפט און ענדלעך זיך אָנגעשטויסן אפן קסאוויאד 1—44 פון דער זעלבער זאמלונג. ער באשטייט פון 65 בלעטער. זייער פאָרמאט, טינט, מאניר פון שרייבן זײַנען אידענטיש מיטן מאנוסקריפט 1—207. דער ערשטער בלאט אנטהאלט אויך 22 (צו 11 אף א זיטל) נומערירטע רעגיסטראציעס פון אָנהייבן פון לידער — די נומערן 8—29, וועלכע פֿעלן אין 1—207. די איבעריקע 64 בלעטער פונעם קסאוויאד 1—44 אנטהאלטן טעקסטן פון יעהודע האלייוויס דיוואן. אף די מארגינאלן זײַנען די לידער אויך נומערירט מיט העברעישע אויסײַעס. זייער נומערירטע איז אָבער געמאכט געוואָרן פיל שפעטער, מיט איבערייַסן — לויט דער פארב; אמאָל מיט שוואַרצן, אמאָל מיט רויטן טינט, און זי שטימט בלויז ערטערווייז מיט דער רעשימע. א גרויסע צאָל לידער, וועלכע זײַנען גע-בראכט אין טעקסטן, פֿעלן אין דער רעשימע, און פארקערט, עס פֿעלן פיל לידער, וועלכע זײַנען געבראכט אין דער רעשימע. די גרעסטע רע-גיסטראציע פון א ליד אין קסאוויאד 1—44 טראַגט דעם נומער תעה, דה. 475. אזיארומ, איז דער דיוואן פון יעהודע האלייווי באשטאנען מי-נימום פון 475 לידער.

די צוזאמענגעשטעלטע רעשימע פון ביידע קסאוויאדן, וואָס ציילט שוין איצט 198 רעגיסטראציעס (נומערן 8—161, 228—271), האָב איך דורכגעקאָנטראָלירט לויט אלע וויכטיקע ביבליאָגראפישע קוואַלן. וועגן אייניקע ביז איצט אומבאווסטע לידער פון יעהודע האלייווי

¹ י. דאווידזאָן, אוצר השירה והפיוט (דער אויצער פון דער פּאָעזיע און פּיעט). ניו-יאָרק, 1924—1933. אין 4 בענדער, וועלכע אנטהאלטן 36.000 לידער און פינף טים, פארפאסטע פון 2800 דיכטער, און דער צוגאָב-באנד צינצינאט, 1937-8; כ. שירמאנס ווערק: השירה העברית בספרד ובפרובאנס (די העברעישע דיכטונג אין שפּאַניע און פּראַנאַנס), טעליאווי, 1954—1956, זײַנע יערלעכע ביבליאָגראפישע אויסגאבעס, אָנהייבנדיק פון 1948, חקר השירה והפיוט (פּאָרשונג פון דער פּאָעזיע און פּיעט); שירים חדשים מן הגניזה (נייע לידער פון דער געניזע), ירושלאים, 1965.

אין אַט דער רעשימע האָב איך זיך אויך געווענדט צו געלערנטע, וועל-
 כע זינען באהאוונט אין די קסאוויאדן פון זינע ווערק אין אויסלענדישע
 ביבליאָטעקן, און כ'האָב באקומען פון זיי די נייטיקע אינפֿארמאציע. און
 אַט איז דער רעזולטאַט: ערשטנס, פיל לידער פון אונזער רעשימע זיי-
 נען אין ערגעץ ניט באוויסט. צווייטנס, ס'איז באשטעטיקט געוואָרן די
 אוטאָרשאפט פון יעהודע האַלייווי בענעגייע א געוויסער צאָל לידער,
 וועלכע מע פלעגט צושרייבן אנדערע אוטאָרן. מיר וועלן זיך איצט בא-
 נוגענען בלויז מיט די ביכלאָל אימבאוויסטע לידער. ווייטער ווערט גע-
 בראַכט א צעטל פון זיי.

אומבאוויסטע לידער פון יעהודע האַלייווי
 (לויטן קסאוויאד 1—207)

229. אבי ראה אייבתי מחרפת (פאָטער מינער, זע ווי מיין פריינדן
 זידלט זיך)
96. איי שכונה שלש ועשרים (אוי, דו, שכינע, דריי און צוואנציק...)
243. איך רועה התרועעה (וויאזוי א פאסטעכערן האָט זיך באפריינדעט)
114. אל תאיצו לנחם לב מאן (איינלע זיך ניט טרייסטן א האַרץ, וואָס
 זאָגט זיך אָפ)
268. אלי על תורה שהלכה (קלאָג איבער דעם לערער, וואָס איז אוועק)
228. אמר המטיף בגעור (ס'האָט געזאָגט דער פריידיקער באַם בייזערן
 זיך)
30. אשרו ללכת בדרך קדושים (פאָלגט צו גיין אָף די וועגן פון קדושים)
92. בת ברמה נשמע קול (טאַכטער! עס לאָזט זיך הערן פון דער הייך א
 שטים)
38. דגלי עליך ומי בלעדיך (מיין פאָן פלאַטערט איבער דיר, און ווער
 נאָך אכויך דיר)
57. יום אשר מלבי גדה (אינעם טאָג, ווען פון מיין האַרץ איז פאר-
 וואָגלט געוואָרן)
127. יום למתאבל בחיליו כיום (דער טאָג, ווען דער אַויל שמאכט פון
 שמערצן איז ענדער צום (היינטיקן?) טאָג)
75. יחד מקדם כושל בר גלאה (פון קאדמוינים אָן איז צוזאמען מיט דיר
 דער מידער, וואָס פאלט פון די פיס?)
82. יחיש קץ ישועה האל (זאָל גאָט צוויילן דעם קעץ פון דער היקף)

109. לֵא אַלִּיכֶם חוֹכֵי תְּשׁוּעָה (נִיט צו אײַך ווענדן זיך די, וועלכע דער-
ווארטן א דערלייזונג)
105. מַה אַעִידֶךְ (ווי זאָל אײַך אָף איר אײדעס זאָגן?)
106. לֵא אַלִּיכֶם שׁוֹמְעֵי שְׁמַעֵי הַמִּתְאַבְּלִים עַל נִגְעֵי חַיִּים (די איבערזעצונג
זע ווייטער)
107. נִשְׁבַּח עֲדָר (ס'איז געפאנגען געוואָרן א טשערעדע...)
270. סִפְרוּ יָמִים יִסְפְּדוּ מִיּוֹם (צײַלֵּט די טרויער-טעג זײַנט דעם טאָג,
ווען...)
133. תְּשִׁמֵּעַ אָדָר יִקָּר אֶפְרַיִם (לֵאזוּ הָעָרֶן וועגן פראכט פון מיין טײערן
באלדאכין)

דאָ פֿאַדערן זיך צוויי באַמערקונגען. ערשטנס, העיויס די אָנהייבן
פון די לידער שטעלן מיט זיך נײַט פֿאַר קײן פֿאַרענדיקטע זאַצן, זײַנען
אונזערע איבערזעצונגען בלויז באדינגלעכע. צווייטנס, קימאט א העלפט
פון די געבראכטע אומבאוויסטע ביז איצט לידער איז געלונגען אנטדעקן
אינעם „געפען מיצראים“ (דער וויינשטאַק פון מיצראים. זע אונזער
ארבעט „הונדערט יאָר געפען מיצראים“, „סאַוועטיש היימלאנד“, 1978,
נומ. 1, ז. 162—165). מיט אזא מיין נייעם אויער מעג די לענינגרא-
דער עפנטלעכע ביבליאָטעק מיט פילע רעכט שטאַצירן. אלס בײַשפּיל
פובליקירן מיר דאָ צום ערשטן מאָל איינע פון די אַקאַרשט געפונענע
לידער.

אַן עלעגיע וועגן א פֿאַגראָם אָף דער ייִדישער
קעהילע אין טאַלעדאָ

אונטערן נומער 106 אין דער רעשימע פונעם קסאוויאד 1—207
איז פארשריבן אן אנהייב פון א ליד: „לֵא אַלִּיכֶם שׁוֹמְעֵי שְׁמַעֵי הַמִּתְאַבְּלִים
עַל נִגְעֵי חַיִּים“. אונדז איז געלונגען צו געפינען, און דאָס בלויז אין אן
איין-און-איינציקן קסאוויאד, די ערשטע שורעס פון דער ליד, וואָס איז
באזארגט מיט א טיטל אין אראביש: „פתיחה פי וקעה טליטה“. פראָפ.
כ. שירמאן ווייזט אָן אין איינער פון זײַנע ווערק די פֿאַליסעמאַנטיק (פיל-
באדייטנדיקייט) פונעם וואָרט „פתיחה“ אלס א טערמין אין דער מיטל-
טערלעכער העברעישער שפראך, הײַפּטזאַכלעך אין שפּאַניע. איינע פון

די פאָרגעלייגטע באדייטונגען: אריינפיר-שורעס. אין א גרויסער וועלט-
לעכער (ניט רעליגיעזער) דיכטערישער שאפונג. „טליטה“ — אזוי
שרייבט זיך אין דער העברעישער קיטעראטור די באצייכענונג פון דער
שטאַט טאַלעדאָ, וואָס קלינגט אין אראביש „טליטהאט“. אזויארום,
„פתיחה פי וקעה טליטה“ — הייסט: „אריינפיר-צייילן וועגן פאלן (אָדער
אַנפאל אף) טאַלעדאָ“.

דער קסאויאד 1—208 פון דער צווייטער פירקאָויטש-זאמלונג, ווי
עס געפינט זיך די דאָזיקע עלעגיע, באשטייט פון 43 בלעטער 17,8 אף
13,6 סמ. דער טעקסט איז געשריבן מיט שווארצן טינט און פארנעמט
12,5 אף 8,3 סמ. ער אנטפלעקט עטלעכע פראגמענטן פון יערוּדע הא-
לייוויס דיוואן, וואָס שטאַמען מערסטנטייל פון איין איבערשרייבער. דער
קסאויאד איז דערווייל דער איינציקער, וועלכער אנטהאלט די פארעפנט-
לעכטע דאָ עלעגיע. ליידער איז צו אונדז דערגאנגען בלויז דער אָנהייב
פונעם ווערק. לאַמיר האַפן, אז דאָס פובליקירן די פאקסימילע פונעם
קסאויאד וועט העלפן געפינען זיין פאָרזעצונג.

יערוּדע האַלייוויס עלעגיע, וועלכע מיר פובליקירן דאָ, פירט אינדז
אריבער צו דער שפאנישער שטאַט טאַלעדאָ, וועלכע איז איצט בא ליב-
האַבער פון קונסט בארימט מיטן הויז-מוזיי פון על-גרעקאָ (1541—
1614). פאר דער געשיכטע פון די יידן אין פון דער יידישער קונסט אין
שפאניע איז די שטאַט אויך אינטערעסאַנט מיט א צווייטן מוזיי. אין 1337
האַט דאָרט דאָן שמועל אבילאפיאָ, דער געוועזענער פינאַנק-ראטגעבער
פונעם קיניג דאָן פּעדראָ, אופגעבויט א פרעכטיקע שול, וועלכע איז אָנגע-
רופן del Transito און דינט היינט-צו-טאָג אַלס א שפאנישער מוזיי.
די אַרנאַמענטיק, ווי אויך די העברעישע אוּפּשריפטן אין דער געוועזענער
שול, זיינען גלענצענדיק דערגאנגען ביז אינדזערע צייטן.

אז אין דער שטאַט זיינען געווען יידישע פאָגראַמען, קאָן מען געפיר-
נען אַנאָוויזונגען אין פארשיידענע ענציקלאָפּעדיעס. עס איז, לעמאַש, באַוווּסט,
אז אין 1256 איז געווען א פאָגראַם, און דער יידישער קוואַר-
טאַל איז רוינירט געוואָרן. אינעם פאָגראַם אין יאָר 1391 זיינען דער-
האַרגעט געוואָרן 1200 יידן. אין טאַלעדאָ האָבן זיך גאַנץ גוט אָנגעליטן
די „אַנוסיס“ — אופגעצווונגענע צו שמאדן זיך, וועלכע האָבן געזוכט שוין
אין טאַלעדאָ. מע האָט זיי אויסגעהאַרגעט. אָנהייבנדיק פון 1486, איז
טעטיק געווען די „הייליקע אינקוויזיציע“.

וועגן א פאגראם אף יידן אין טאָלעדאָ אין יעהודע האַלייוויס צייטן דערווייטן מיר זיך פונעם קסאוויאד 1—208 פון דער צווייטער פירקאָ-וויטש-זאמלונג, בלאַט 2: „וְלָהּ פְּתִיחָהּ פִּי וּקְעָה טְלִיטְלָהּ” — „און אים” דה. יעהודע האַלייוויז „געהערט אַט דער אָנהייב וועגן פאלן פון טאָ-לעדאָ”.

יעהודע האַלייוויז איז געווען ענג פארבונדן מיט טאָלעדאָ און מיט אירע אינווינער. קיין קאנקרעטע אָנווייזונג, אז ער איז געווען א טאָלע-דער, איז אין ערגעץ ניט פאראן. די פאַרשער אָבער פון זײַן לײַטעראַרײ-שער יערושע האָבן געפונען דערצו גענוגנדע איבערצײַגנדיקע באווייזן. פּראָפ. כ. שירמאַן זעט, לַעמאַשׁל, אַן אַנדייטונג דערצו אין יעהודע הא-לייוויס א לײַד, וועלכע איז געווידמעט יִצְחָק אײבן אַלשאַמי. דער אוו-טאָר טײַלײַט מיט, אז זײַן „געצעלײַט” געפײַנט זיך אין עק פונעם לאַנד פון די קריסטן (ח. שירמאַן, לתולדות השירה והדראמה העברית. יערושאַלאַים, 1979, באַנד 1, ז. 272). געלערנטע האַלטן אײך, אז יעהודע האַלייווי האָט זיך פארנומען אין טאָלעדאָ מיט מעדיצין. אַט אזוי ווערט פארשטא-נען אַן אויסצוג פון זײַנעם א בריוו צו א פּרײַנט: „...אזויארום, פארנעם אײך זיך מיט די רעפּעס-נישטיקײַטן דאן, ווען עס איז ניט טאָג און ניט נאַכט... די שטאַט איז א גרויסע, און אירע אינווינער זײַנען רײַזן, שטרענג-גע הערשער. און מיט וואָס נאָך קאָן א קנעכט באווייזן זײַנע הערן, אויב ניט מיט דעם, וואָס ער פארנעמט זיך זײַן גאַנץ לעבן מיט זײַערע באַדערפּענישן?.. מיר האַלטן אין אײַן הײַלן באַווײַל, נאָר זי ווערט ניט אויסגעהיילט”.

יעהודע האַלייוויז האָט געשריבן לײַב-לײַדער אף דעם אַנגענומענעם אין יענע צײַטן אראבישן מוסטער. אײַניקע פון זײ זײַנען געווידמעט דעם לײַב-מעדיקער פון אַלפּאַנסן דעם 6-טן יאַסעף פּערוציעל. זײַנע שטאדלעך-נעם לעטטיוועס די יידן, וועלכע האָבן געווינט אין דער אומגעגנט פון דער שטאַט וואדי אלכאדזשארא, האָט יעהודע האַלייווי גערײַמט. צוויי לײַדער האָט דער דיכטער געווידמעט יאַסעפּס פּלײַמעניק, דעם דיפּלע-מאַט שלאַמאַ פּערוציעל. אין דער ערשטער באשרייבט יעהודע האַלייוויז מיט די העלסטע פארבן, ווי די טאָלעדער קעהייע לעכצט אומגעוויינליך, אז שלאַמאַ פּערוציעל זאָל זיך אומקערן פון זײַן דיפּלעמאַטישער שליכעס צו דער רעגירונג פון אראגאן; אין דער צווייטער לײַד, וועלכע ער האָט אַנגעשריבן גלײַך נאָך דער ערשטער, באוויינט ער דעם טראגישן טײַט

פונעם דיפלאמאט, וועלכער איז דערמארדעט געווארן אף זײַן צוריק-וועגס פון אראגאן קיין טאַלעדאָ דעם 3 מײ 1108. די ביידע לידער רופן ביז איצט ארויס דעם העכסטן פּיעטעט באַ לײטעראַטור-קריטיקער. און דאָס איז די סיבע, פאַרוואָס אײניקע פון זײ פאַרגלײכן יעהודע האַלײוויין מיטן באַרימטן מאַלער רובענס (1577—1640), וועגן וועלכן מע דער-צײלט, אַז ער איז געווען בעקויער מיט אײן שטריך פאַרענדערן אַ בילד פון אַ לאַנדדיקן קינד אין אַ בילד פון אַ ביטער וײנענדיקן.

וואָס איז שײער יעהודע האַלײוויין און זײַן טעטיקײט אין טאַלעדאָ, איז אים אײסגעקומען, קאַן זײַן, מער וײנען, אײדער לאַכן. די זעקס בריוו, וועלכע ער האָט אַנגעשריבן צו זײַן פּרײנט כאַלפּאַן אין מיצראַים (ס'האָט זײ געפונען און פאַרעפנטלעכט ש. ד. גויטיין) וועגן אױסלײזן אַ ייִדישע פּרוי פון געפאַנגענשאפט, זײנען, לױט דער אױטאָריטעטער מײ-נונג פונעם געלערנטן, אױך אַנגעשריבן אין טאַלעדאָ אין דער צײט, ווען אין דער קאַסטיִיאַנער הױפּטשטאָט האָט רעגירט די בײזווײליקע קײניגן אוראַקאַ.

מיר ברענגען דאָ די עלעגיע (צווייטע פירקאָוויטש-זאַמלונג נומער 1—208, בלאַט צוויי, לײנקע זײט):

וְלֹא פְתִיחָה פִּי וְקָעָה טְלִיטְלָהּ

לא אליכם שומעי שמעי	המתאבלים על נגעי	היים כלכם היום
שאלו אם לא שמעתם	אגידכם אם לא ידעתם	שימו לבבכם מהיום
נדעה נרדפה איך וכלתה	הרעה ובמה היתה	החטאת הזאת היום
והודיעו גולת אריאל	כי שבט מישראל	נגדע היום
אני הייתי גברת	כבנות גולה מאושרת	לפני בוא יום
מיום גליתי גרתי	עם שעיר וְלֹא חסרתי	חסד אל כל היום
בני יועצי אלופיו	ועמי שכן בין כתיפיו	חופף עליו כל היום
בהדרת זקנים וכבדתי	ועל תורת הפקדתי	שומרים כל היום
חברת חכמים ותלמידים	קוראים דת למודים	לשלמי נדרי יום יום
ועמי יועץ המלך	יִרֵא אלהים ההולך	ואור עד נכון היום
ויד עשו היתה עמי	ובלבו חורש לדמי	יִרְק רע כל היום
וקהלי מחזיק בחבלו	וגזרה אומרת לא	תדע מה ליד יום
חשבו ועלי מחשבה	וליוס שבת נעזבה	והיו נכונים ליום
הוא היום אשר נתכנו	ויאמרו אוי צֹא לנו	כי פנה היום
עזבו הטבח למחר	ובבקר לא התאחר	ולא יומת איש היום

אין דער עלעגיע האָט יעהודע האַליווי געשטעלט פאַר זיך א ציל
 ניט נאָר באשריבן דעם פּאָגראַם, נאָר אויך שילדערן זיין פּאָרגעשיכטע.
 עס ווערט אין אייניקע שורעס אָנגעמערקט די גינסטיקע לאַגע, לויט דעם
 דיכטערס אָפּשאצונג, פון די יידן אין טאַלעדאָ און זייער האשפּאַע אין
 דער מעלכע און אינעם געזעלשאפטלעכן לעבן. עס ווערן דערמאָנט יידי-
 שע ראטגעבער ביכלאָר און דעם קיניגס ראטמאן ביפראט. די געשיכטע
 פונעם פּאָגראַם זעלבסט איז דערגאַנגען בלויז טיילווייז.
 דער היסטאָרישער פּאַן פון דער עלעגיע איז געמאַלט, לויט אונזער
 אָפּשאצונג, אויסשליסלעך אין פּעריאָד, ווען עס האָט געהערשט אין טאָ-
 רעדאָ אַלפּאַנס דער זעקסטער און אין דער צייט פון די טראַגישע געשע-
 ענישן, וועלכע האָבן זיך פּאַנאָדערגעוויקלט גלייך נאָך זיין טויט (י"ן
 1109).

אַלפּאַנס דער זעקסטער, דער קייסער פון קאסטיליע און לעאָן,
 וועלכער האָט זיך אויך אָנגערופן אימפּעראַטאָר פון גאַנץ שפּאַניע
 (imperator totius Hispaniae) האָט, ווי באוויסט, אין 1085 איינגענומען
 די שטאָט טאַלעדאָ. די יידן האָבן דאָרט געלעבט אין א באזונדערן קוואַר-
 טאַל, וועלכער איז גוט באקאנט אין דער וויסנשאפט. דער קוואַרטאַל האָט
 זיך געפונען אין דער דאָרעם-מיירעוודיקער זייט פון טאַלעדאָ און האָט
 אויסגעזען קימאַט ווי א זעלבשטענדיקע שטאָט. אין דער דאָרעם-זייט האָט
 זיך דער יידישער קוואַרטאַל געפונען באם באַרג-אַראָפּ לעבן דעם טייך
 טאַכאָ. דאָרט איז געווען א פעסטונג, וועלכע איז באוויסט מיטן נאָמען
 „יידישע פעסטונג“. אַלפּאַנס דער זעקסטער האָט געהאַלטן די יידן פאַר
 א געווינטשענעם עלעמענט. זיי, פאַר וועמען די אַראַבישע שפּראַך איז
 געווען נאָענט און באקאנט, האָבן ניט איין מאָל אויסגעפילט דיפּלאָמאַ-
 טישע שליכעס פאַרן קאסטיליאנער מיילעך אין זיינע באציונגען מיט די
 שכינינסדיקע אַראַבישע מעדינעס, און זיי זיינען געווען ראטגעבער בא
 זיינע געהילפן.

גאַר געהויבן איז בא אַלפּאַנס דעם זעקסטן געווען זיין לייב-מעדי-
 קער יאַסעף בען פּערוציאָל, וועלכער איז אויך באוויסט מיטן ביינאַמען
 סידעלום. וועגן דעם, וויאזוי עס האָט זיך אָפּגעשפּילט די פּאַליטישע
 טעטיקייט פון סידעלום און פון זיין פלימעניק שלאַמאַ פּערוציאָל אין
 יעהודע האַליוויס דיכטונג, האָבן מיר שוין העכער דערמאָנט. סידעלוםעס
 פּאַליטישע האשפּאַע לאָזט זיך מערקן ביזן יאָר 1110, דה. אפילע א יאָר

נאכן טויט פון אלפאנסן, ווען ס'איז פאָרגעקומען אן אופשטאנד פון די קריסטן אין טאַלעדאָ, איז דער געגנט פון בורגאס און אין גאנצן קיניג-רייך פון לעאַן. די אופשטענדלעך האָבן איינציטיק פאָרגאַמירט י'דן. וועגן דעם אלעמען דערציילט פראַפעסאָר י'צכאַק בער אין זיין קאפיטאַל ווערק „די געשיכטע פון י'דן אין דער קריסטלעכער שפאניע“ (העברעיִש, טעל-אוויז, 1865, ז. 30). דאָס איז אונדזער איינציקער פארוף אף א היסטאָ-ריקער. דאָס באשטעטיקט, אז אין דער עלעגיע, וואָס מיר פובליקירן, האנדלט זיך וועגן א פאָגראַם, וועלכער איז פאָרגעקומען אין טאַלעדאָ אין איינעם פון די זונטיק-טעג פון 1109 (נאָר ניט פריער פון י'ון).

ליידער איז די עלעגיע דערגאנגען בלויז טיילווייז, ביז דער בא-שרייבונג פון דעם מאַמענט, ווען דער כאלעף האָט זיך ארופגעלייגט אף די העלדזער פון דער י'דישער קעהילע אין טאַלעדאָ און וואָס איז געשען ווייטער? צי איז געשען א נעם, ווי בא י'צכאַקס אקיידע?

קעדיי צו געבן אן ענטפער אף דער דאָזיקער פראגע, געפינען מיר פאר נייטיק איבערזעצן אייניקע שורעס פון א צווייטער עלעגיע פונעם זעלבן אוטאָר: „אקונן על-מר תלאותי“ (איך וועל קלאָגן אף דער ביטער-קייט פון מיין פיין). די דאָזיקע עלעגיע איז פארעפנטלעכט געוואָרן אין כ. בראַדיס אויסגאבע פון יעהודע האַליווי (ב. 4, ז. 131—133). מיר וועלן דאָ אויסנוצן אויך דעם טעקסט, וואָס געפינט זיך אין אנדערע קסאוויאדן (צווייטע פירקאוויטש-זאמלונג, נומער 206, ז. 57 און 1—200, ז. 2). פאָרגלייכנדיק ביידע עלעגיעס, ווארפט זיך אין די אויגן זייער אידענטישער געבוי, דער נאָענטער אינהאלט.

ווי עס ווייזט זיך ארויס, איז טאַלעדאָ געווען ניט די איינציקע שטאָט, וועלכע האָט געליטן פון א פאָגראַם אין יענע צייטן. די אומפּהערלעכע שטרייטן און מיליכאַמעס צווישן די קריסטן און מוסולמענער האָבן כאָ-רעו געמאכט י'דישע קעהילעס. יעהודע האַליווי האָט געווינדמעט א גאנצע ריי ווערק דער שווערער לאַגע פון די י'דן, וועלכע האָבן זיך געפונען צווישן ביידע פּינטלעכע און קריגערישע מאַכנעס.

יעדע סטראַפּע אין ביידע עלעגיעס באשטייט פון דריי טיילן. די ערשטע צוויי גראמען זיך איינע מיט דער אנדערער, און די דריטע פאר-ענדיקט זיך אין אלע סטראַפּן פון יעדער עלעגיע מיט איינעם און דעם זעלבן וואָרט.

ביידע עלעגיסע דערגאנצן איינע די אנדערע און מאַלן דאָס טראַגי-
שע בילד פון דער „שכיטע-שטאַט“, אַדער, ריכטיקער, פון די „שכיטע-
שטעט“ אין יענע גרויזאמע צייטן. אַט זײַנען אייניקע שורעס פון „אײך
וועל קלאַנג אף דער ביטערקײַט פון מיין פיין“.

„צווישן ארמייען פון שער (סער — קריסטן) און קדר (קעדאר —
אראבער, מוסולמענער) איז מינע פארלארן געגאנגען... ווי נאָר זיי גרייטן
זיך מילכאַמע האַלטן, זאַמלען זיי איינציקווייז צונויף ייִדן, קעדיי זיי דער-
האַרגענען, אומברענגען... ס'איז אַן אומגליק פון גאַט געקומען... א גזי-
רע ארויס אויסהאַרגענען א שטאַט ייִדן... אין דעם זעלבן טאַג, ווען די
שטאַט איז דורכגעבראַכן געוואָרן, האָבן די זיין פון סער זיך נויקעם גע-
ווען... דערהאַרגעטע האָבן זיך געוואַלגערט אף די גאַסן... ווען עס איז
פאַריבער די שווערד פון נעקאַמע, האָבן געפאַנגענשאפט, הונגער און
דאַרשט באַגעגנט די ייִדן“¹.

קעדיי ווי געהעריק אַפשאַצן די וויסנשאַפטלעכע ווערט פון די דער-
מאַנטע קסאווידן פון דער פירקאָוויטש-זאַמלונג 1—207, וועלכע אַנט-
האַלט די רעשימע פון יעהודע האַלייוויס לידער, און פון 1—44, פּונוואַ-
נען מיר האָבן געבראַכט זײַן עלעגיע, איז געוויס ווינטשנסווערט געפינען
די שפורן פונעם צונויפּשטעלער פון יעהודע האַלייוויס דיוואַן, ווי אויך
זיך דערוויסן, וועלכער צײַט-אַפּשניט טײַלט אים אַפּ פונעם דיכטער, מיט
וועלכע קוואַלן אַפּערירט ער, און ביכלאַ, אף וויפּל איז ער קאַמפּעטענט
אין יעהודע האַלייוויס פּאַעטישער יערושע. אנדערש גערעדט, צי מעג מען
אים האַלטן פאַר אַן אוטאָריטעט אין דעם דאָזיקן געביט?

בלעטערנדיק דעם קסאוויד 1—44, געפינען מיר א שליסל צו
דער דאָזיקער רעטעניש. אין בלאַט 11, פאַר דער ליד, וועלכע הייבט זיך
אַן מיט די ווערטער „אַפּתחה שער רנני“ (איך עפּן די טויערן פון פרייד-
געזאַנג). איז פאַראַן אַ באַלערעוודיקע מיטילונג אין אראביש מיט הע-
ברעישע אויסעס: „מיין לערער, דער שייך (זאַקן) אבן-אַלעלא (לייען —
אַלאַלא), דער יוועליר האַט מיר דערציילט, דאָס, וואָס עס האַט אים
מיטגעטיילט אונדזער הער יעהודע האַלייווי — זאַל גאַט מיט זיי ביידע

¹ בין צבאות שער וקדר אכד צבאי ונעדר... וכאשר להלחם ישוטטו להרג
ואבדן ילקטו לאחד אחד בני ישראל... יום שד משדי אתה... גזרה נגזרה ובהא
מאת אדני יצאה למהית עיר ואט בישראל... וביום אשר הבקעה העיר יצאה
נקמת בני שער... חללים הוצותם מלאו... אחר עבר חרב נקמה שביה ורעב
וצמא קדמו את בני ישראל.

זיין צופרידן, — אז די דאזיקע ליד איז די ערשטע, וועלכע ער האָט פאר-
פאסט אין דער יוגנט" (אכברני אסתאדי אלשיך אבן אלעלא אלצאיג ען
מרי' יהודה הלוי רצי אללה ענהמא אן הדא אלקטעה או למא קאלה והו
חדת אלסן).

מיר אידענטיפיצירן דעם נאָמען אבו-אלעלא מיטן נאָמען פון יעהודע
האלייוויס פריינט בו-אלעלא, וועגן וועלכן מיר דערוויסן זיך אדאנק זיין
בריוו צו יעהודע האלייווי, וועלכן ס'האָט געפונען און פארעפנטלעכט
ש. ד. גויטיין (זע די בילאגע). אויב אזוי, איז דער צוזאמענשטעלער פון
יעהודע האלייוויס דיוואן געווען א טאלמיד פון יעהודע האלייוויס בא-
ווסטן פריינט אבו-אלעלא, אָבער וויאזוי מע האָט גערופן דעם דאָזיקן
טאלמיד, בלייבט א שילע. ק. סטארקאווא האָט ארויסגעזאָגט א האשאַרע,
אז דער צונויפשמעלער פונעם קסאויאד 1—44 איז געווען דער אויבנ-
דערמאָנטער דאָויד בען מימאָן. אויב דאָס זאָל זיך באשטעטיקן, וועט
עס געוויס זיין ביז גאָר אינטערעסאנט.¹

„יונים ירונו כמוני כהם“

צום ערשטן מאָל פובליקירן מיר נאָך איין אומבאוויסטע ליד פון
יעהודע האלייווי, פון גאָר אן אנדער זשאַנער: „יונים ירונו כמוני כהם“
(מיט מיר זינגען טויבן). מיר האָבן זי געפונען אין פיר קסאויאדן פון
דער לענינגראדער עפנטלעכער ביבליאָטעק, פראָפעסאָר כ. שירמאן טיילט
מיט אין זיין ווערק „שירים חדשים מן הגניזה“ (נייע לידער פון דער
געניזע, יערושאַלאָם, 1965, ז. 232), אז אין צעשעדיקטן און צעריסע-
נעם אין פיל ערטער קסאויאד פון דער טיילאָר-שעכטער-זאמלונג
(נייע סעריע, 194, נומער 43) איז אויך פאראן די דאָזיקע ליד.
אין אָנהייב פון די סטראָפּעס לייענט זיך דער נאָמען יהודה, אזוי

¹ ק. ב. סטארקאווא האָט אין איר רעפּעראַט אפן צווישנפעלקערלעכע קאָנגרעס
פון די מיזודען־פּאַרשער אין מאַסקווע (1960) ארויסגעבראכט דאָ אן אנדער נאָ-
מען: „אבו סהל בן... גלא“ אין האָב די דאָזיקע צושריפט געפאָרשט גרינטלעך
צוזאמען מיטן דאָקטאָר פון פּילאָלאָגישע וויסנשאַפטן וו. וו. לעבעדיעוון, און
מיר זיינען געקומען צו אן איינשטימיקן אויספיר, אז דער נאָמען איז אבר-
אלעלא. מיר האָבן דאָ יעדן אָט און זיין שפור שטרענג דורכגעקאָנטראָלירט (זע
К. Б. Старкова, редакция «Дивана Иехуды Халеви» согласно
ленинградским фрагментам. Москва, 1960, стр. 6).

ווי אין פיל אקראַסטיכן פון יעהודע האַלייווי. אלע דערמאָנטע קסאוויאדן שרייבן צו די ליד יעהודע האַלייוויזן.

כמוני כהם	יונים ירונו
זכו מימיהם	על-בין משאבים
	יונים
הלכו בלי חמדה	הומים על-ימים
חלף בימיהם	וזמן פירוד כי
	יונים
גדי יונתי	ואזכור דודי
ריח בשמיהם	כי עבר עלי
	יונים
הסירי חרב	דמים אשופכת
גואל לדמיהם	מלבות כי אין
	יונים
ניך מנגדי	הסבי את עי
וליש מהם	עפרה כי אביא

ביידע אַקאַרשט פובליקירטע לידער, גענומענע פון פאַרשיידענע דיכ-טערישע זשאנרען, באשטעטיקן די אַפשאצונג פון יעהודע האַלייוויס פיל-זייטיקן טאלאנט, וועלכע ס'האַט געגעבן יעהודע אַלכאַריזי אין זיין בוך „תחכמוני“ (טאכקעמאַני, פאַרפאַסט נאַכן 1216): „ער איז אריין אין שאצ-קאַמער פון דער פאַעזיע און צוגערויבט זיינע רייכטימער. ארויסגייענדיק פון דאַרטן, האַט ער פאַרשלאָסן נאָך זיך דעם טויער. די אלע, וואָס פאַלגן נאָך זיינע טריט און לערנען די קונסט פון זיינע שירים, האָבן ניט דער-גרייכט דעם שטויב פון זיינע רייטוועגענער. אלע דיכטער טראָגן זיך ארום מיט זיינע רייד און קושן זיינע פיס“.

אייניקע זשאנרען פון יעהודע האַלייוויס דיכטונג כאַראַקטעריזירט יעהודע אַלכאַריזי אפן פאַלגנדיקן אויפן: „די שפראך פון זיינע פּוטים איז לויטער און געשריפן... אין די לייַדנשאַפטלעכע ליבע-לידער איז זיין שפראך געגליכן צו א פּלאַסט טוי, און עס פינקלען פון איר פּייערפולע קוילן. מיט זיינע עלעגיעס שפאלט ער און לאָזט רינען דעם טרערן-וואַלקן. ווען ער שרייבט א בריוו אָדער א מעגילע, געפינסטו דאַרט די פּיינסטע פּראַועאַלאַגיע, גלייך ווי מע וואַלט זי אוועקגעאַנוועט בא די הימל-שטערן“.

א שויםרוינישע איבערזעצונג פון סעאדיעס „באקאָשע“

סעאדיע-גאַען (881—942) איז אריין אין דער העברעיִשער ליטע-ראטור-געשיכטע אונטערן טיטל, מיט וועלכן עס האָט אים געקרוינט או-ראַהאַם איבן-עזרא: „ראש המדברים בכל מקום“ (דער הויפט-רעדנער או-מעטום). דעם אויסדרוק האָט א. איבן-עזראַ אנטליען פון דער געמאַרע, וווּ מיט דעם דאָזיקן ביינאַמען איז אָנגערופן איינער פון די לעצטע טאַל-מידים פון ראבי אקיווע — דער באוויסטער טאנע פונעם פערטן טאַנאַים-דאָר יעהודע בען אילאַאי.

דעם בעקאוועדיקן טיטל האָט סעאדיע-גאַען קאַשער פאַרדינט דאדאַנק זײַן ערויִרטקײַט, ברויזנדיק לעבן, וואָס איז דורכגעגאַנגען אין קאַמפן און דיספּוטן מיט די קעגנער.

סעאדיע-גאַען איז אַ מאַנאַליטע פּערזענלעכקײַט. יעדער אקט פון זײַן געזעשאַפטלעכער און ליטעראַרישער טעטיקײַט איז ענג פאַרבונדן איינער מיטן אנדערן.

סעאדיע-גאַען האָט זיך שטענדיק געפונען אין סאַמע צענטער פון די וויסנשאַפטלעכע און רעליגיעזע מאַכלויקעסן פון זײַן צײַט.

עס דוכט זיך, וואָס קאָן זײַן פאַרשטענדלעכער, ווי דער קאַלענדאַר, וועלכער איז געווען נאָך פון פיל דוירעס פריער באשטימט, אָבער אויך אַף דעם געביט האָבן זיך צעפלאַקערט שטרייטן. סעאדיעס קעגנער איז געווען בען מעיר. די מאַכלויקעסן באַ יידן וועגן קאַלענדאַר-פראַגן זײַנען ניט דורכגעגאַנגען אומבאַמערקט, אפילע אין ניט-ייִדישע קרייזן. אָט וואָס עס האָט געשריבן אין זײַן „געשיכטע“ אין 1018—1019 איליאַ באַר די-נאַיאַ (975—1056), דער סירישער מיטראָפּאָליט פון דער שטאַט נעצי-וויזן: „אין יאָר 1232 לויטן גריכישן קאַלענדאַר (ד.ה. 920 אָדער 921

¹ נעציוויין, אָדער נעסביין — אַ שטאַט אין איראַק. שוין אין ערשטן יאָרהונדערט פאַר דער הינטיקער צײַטרעכענונג איז דאָרט געווען אַ צעצווייגטע ייִדישע קעהילה. אין מיטלאלטער האָבן אין נעציווין געלעבט פיל יידן און סיריער-קריסטן. די באוויסטע ייִדישע רײזנדער פונעם 12-טן י.ה. ביניאַמין פון סודעלאַ (שפּאַניע) און עטאַכיע פון רענענסבורג (אַ שטאַט אין באַוואַריע) האָבן געשריבן אין זײַערע רײזע־ביכער וועגן אַ קאַמפּאַקטן ייִדישן ייִשעוון אין דער דאָזיקער שטאַט.

יאָר. — 2. 11.) איז אויסגעבראַכן א שטרייט צווישן די יידישע קעהילעס אין מיירעוון און אין מיורעך באם אויסרעכענען זייערע יאַמטויוויים. די מיירעוודיקע יידן האָבן אָפּגעמערקט ראָשעשאַנע דינסטיק און די מיירעוודיקע — דאָנערשטיק.

בא סעאדיען קאָן מען געפינען „טשווועס“ די קאראימער און פער-זענלעך בען אשערון, וועלכער איז ארויסגעטראָטן קעגן דעם טאלמוד, און „אפיקארסים“, ווי אויך מאטעריאלן וועגן דעם גלויבן פון די מוסול-מענער און קריסטן.

סעאדיע-גאָען איז געווען דער ערשטער געלערנטער-ענציקלאָפּע-דיסט בא יידן. ער האָט אויסגעצייכנט געקענט די העברעישע און ארא-מעישע ליטעראַטורן, איז געווען גוט באהאוונט אין דער אראבישער און גריכישער פּיאָסאָפּיע, אין דער העברעישער, אראמעישער און אראבישער שפראַכן. ער איז געבוירן געוואָרן אין דער שטאָט פּאַיוס (מיצראים). אין טורא האָט מען אים אויסגעוויילט אלס גאָען, און אין באגדאד האָט ער זיבן יאָר געלעבט, אויסבאהאלטנדיק זיך פון דעם גרימצאָרן פונעם דעמל-טיקן ראָש האגאָלאָאָ דאָויד זאקאי.

די ביבליאָגראפיע פון סעאדיעס ווערק האָבן אָנגעהויבן צוזאמען-שטעלן זיינע קינדער. זייער רעשימע איז אָבער דערגאנגען צו אונדז אין א שלעכטן צושטאנד, עס פעלן אייניקע ווערק. אווראָהאַם בען דאָויד האלייווי (1110—1180), דער היסטאָריקער, פּיאָסאָף און אסטראָנאָם, דערציילט אין זײַן „ספר הקבלה“ (דער קאבאָלע-בוך) וועגן סעאדיעס אייניקע ליטערארישע ארבעטן, וועגן זיינע ארויסטערעטונגען קעגן די קא-ראימער און אנדערע „אומגלויביקע“.

עס האָט א גרונט די האשאַרע, אז אייניקע ווערק פון סעאדיע-גאָען זאָלן זײַן אריינגעפלאַכטן אנאָנים אין זאמליכער אָדער אין פרעמדע אר-בעטן. י. צינבערג, לעמאַשׂ, ווייזט אָן, אז אין דעם „ספר חסידים“ (כא-

¹ בען אשער (10 י"ה). האָט פעסטגעשטעלט די אזויגערופענע „מסורה“ (מא-סאָרא) — (אַרטאָגראפיע, טראַפן און גראמאטיק פונעם טאנאך), זײַן קעגנער איז געווען בען נאפּטאָלי. אין דער וויסנשאפט איז אָנגענומען די סיסטעם, וועלכע ס'האָט אויסגעארבעט בען אשער.

² ראָש האגאָלאָ (דער הויפט פון דער דיאספּאָרט) — אזוי האָט בעמעשען פון ארום 800 יאָר זיך אָנגערופן דער וועלטלעכער און רעליגיעזער פירער פונעם יידישן קיבוץ אין באָוול. ענלעכע רעכט האָט געהאט דער אזויגערופענער „נאסי“ אין פאלעסטינע און דער „נאָגיד“ אין מיצראים.

סידים-בוך), וואס איז צוזאמענגעשטעלט פון באזונדערע ווערק פון דריי מעכאברים, האָבן די שפעטערדיקע איבערשרייבערס אריינגעשטעלט גאנצע מימאָריס און פראגמענטן פון פריערדיקע מעכאברים און בעסויכעס פון סעאדיעס, „ספר תשובה“ און אנדערע (צינבערג, י. די געשיכטע פון דער ליטעראטור בא יידן. ווילנע, 1930, ב. 2, ז. 52, 53).

אדאנק די פאָרשונגען פונעם היינטיגן געלערנטן נעכעמיע אלף-ני (1906—1983) דערוויסן מיר זיך וועגן איינעם פון סעאדיעס לערער פון דער העברעיִשער שפראך און גראמאטיק. דאָס איז געווען עלי בען יעהודאָ, דער אזויגערופענער „נאָזיר“, דער אווטאָר פון „די יעסודעס פון דער העברעיִשער שפראך“ (אין אראביש). בא אים האָט זיך געלערנט סעאדיע אין די יאָרן 915—920. דער אראבישער היסטאָריקער און געאָגראַף אלמאסאודי (געשט. 958) דערציילט, אז סעאדיע איז געווען א טאלמיד פונעם שרייבער פון טוועריע אבו-קאסיר (געשט. 932—933). יעהודע בען באריזלי פון בארסעלאָנע (11—12 י"ה) האָט געשריבן, אז דער בארימטער פילאָסאָף דאָויד אלמקאמעס איז געווען סעאדיעס א לערער.

סעאדיע פלעגט זיך ניט באנוגענען מיט זיינע אויטאָביאָגראַפֿיע לערער. ער האָט זיך איבערגעשריבן מיט אנדערע געלערנטע, טיילנדיק זיך מיט זיינע אַנשויונגען וועגן פארשיידענע פראגן. אָט, לעמאַש, האָט דונאש בען טאמים (900—970), א באוויסטער אסטראָנאָם, רויפֿע, פילאָסאָף און גראמאטיסט, וועלכער האָט געלעבט אין דער שטאָט קירואן (טוניס), דער אווטאָר פון עטלעכע ארבעטן וועגן אסטראָנאָמיע און מאטעמאטיק, ווי אויך פון א פראקטישער גראמאטיק פון דער העברעיִשער און אראבישער שפראכן, געשריבן אין זיינער א פאָרענע צום פיידעש אפן „ספר יצירה“, אז סעאדיע פלעגט, לעבנדיק נאָך אין זײַן געבורטשטאָט פאיום, גאנץ אָפט שיקן זיינע ווערק קיין קירואן „צו אונדזער זאָקן יצחק בען שאַמע, ווענדנדיק זיך מיט פארשיידענע שיינע וועגן די „כאָכמעס כי-ציוניעס“ (דה. ניט-רעליגיעזע, וועלטלעכע דיסציפלינען).

די גלענצנדיקע בילדונג, וועלכע סעאדיע האָט באקומען, האָט אים געגעבן א מעגלעכקייט צו שאפן זיינע ווערק אף צוויי שפראכן — העברעיִש און אראביש.

באוויסטע דיכטער, שפראכפאָרשער, איבערזעצער און סטאם געלערנטע האָבן בעמעשער פון דירעס זיך באצויגן מיט פיעטעט צו דער

ריכער אראבישער שפראך, אף וועלכער די יידן פלעגן אין מיטלאַטער
 אין א ריי לענדער זיך באנוצן אין טאָגטעגלעכן געברויך, און ייִדישע גע-
 לערנטע האָבן געשאפן אף איר א גרויסע צאָל פון זייערע ווערק. דער
 בעסטער איידעם אין דעם זין איז יעהודע איבן טיבאָן (1120—1190),
 דער אזויגערופענער „ראַש המעתיקים“ (דער הויפט פון די איבערזעצער).
 ער האָט איבערגעזעצט פון אראביש אין העברעיִש „די כויוועס פון די
 הערצער“ — דאָס פילאָסאָפישע ווערק פון באַכיא איבן פאָקודא (1040—
 1110), יעהודע האַליוויס (1085—1141), „כוזרי“ (קוזרי) — א דיספוט
 פון א יידן מיטן מייִלעך פון די כאַזארן, וועלכער האָט זיך דערנאָך מע-
 גייער געווען, „מבחר הפנינים“ — „אויסדערוויילטע פערלעך“, זאַמלבוך פון
 אפאָריזמען און גלייכווערטלעך, וועלכע די ייִדישע טראַדיציע שרייבט צו
 דעם פילאָסאָף און דיכטער שלאַמאָ איבן גאַביראַל (1020—1050), „ספר
 הרקמה“ (דאָס געוועב-בוך) און „ספר השרשים“ (דער בוך פון וואָרצ-
 לען) — לעקסיקאָליש-גראַמאַטישע ווערק פון איבן דזשאַנאַך (990—
 1050), סעאַדיע גאַענס פילאָסאָפיש ווערק „האמונות והדעות“ (גלויבנס
 און וויסנשאַפטן) און אנדערע. דער דאָזיקער אווטאָריטעט, וועלכער האָט
 געהאַט צו טאָן מיט פאַרשיידענע ליטעראַטור-זשאַנרען, האָט געגעבן א
 פאָלגנדע כאַראַקטעריסטיק דער אראבישער און העברעיִשער שפראַכן: „די
 אראבישע שפראַך איז זייער רייך און ברייט. מע קאָן אין איר זייער לייכט
 איבערגעבן יעדע פראַבלעם, יעדן געדאַנק מיט אַלע ניואַנסן, ניט ווי די
 העברעיִשע שפראַך, וואָס איר צאָל ווערטער און אויסדרוקן איז זייער
 באַגרענעצט. מיר שעפן אַלץ פון איין קוואַל — פון דעם טאַנאַך. דאָס קאָן
 אָבער ניט באַפרידיקן אַלע באַדערפענישן... מיר זיינען דערפאַר ניט אימ-
 שטאַנד איבערצוגעבן אין א שיינער פאַרם אזוי קלאַר און דייטלעך אונד-
 זערע געפילן אין העברעיִש, ווי עס געלינגט אונדז אין אזא רייכער
 שפראַך ווי אראביש.“

סעאַדיע גאַענס אַריגינאַליטעט לאָזט זיך מערקן אף אַלע געביטן
 פון זיין וויסנשאַפטלעכער טעטיקייט. ער איז דער אָנפאַנגער פון דער
 פילאָסאָפיע באַ יידן. זיין „האמונות והדעות“ (גלויבנס און וויסנשאַפטן)
 האָט געשפּילט א גרויסע ראָליע אין פילאָסאָפישן ארט דענקען פון די
 קינפטיקע געלערנטע און בעסויכעם פונעם ראַמבאַם. ער האָט אויסגע-
 טראָטן דעם וועג צום וויסנשאַפטלעכן פאַרשן די לעקסיק און גראַמאַטיק
 פון דער העברעיִשער שפראַך. אין דעם פראַט האָט אים זייער מיטגע-

האַלפֿן זײַן פּערפּעקט קענען די צוויי שוועסטער-שפּראַכן פֿון העברעיִש: אַראַביש און אַראַמעיש. זײַן ערשטע וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעט — דער װערטערבוך „אַגרון“ (עגראָן), װאָס ער האָט אָנגעשריבן אין אַראַביש און העברעיִש אין 902 יאָר, װען ער איז נאָך געװען אין פּאַריס, װי אױך זײַ-נע אַנדערע פּילאָלאָגישע אַרבעטן, לעמאַשׁ, א פּאַרשונג װעגן „70 װער-טער, װאָס טרעפּן זיך אין טאַנאַך צו אײן מאָל“, א בוך װעגן „די גאַרגל-קלאַנגען“ אין העברעיִש, א גראַמאַטיש-לעקסיקאלישע פּאַרשונג, װאָס איז באַשטאַנען פֿון פּיל טײלן אונטערן טײַטל: „צחוט לשון העברית“, — האָבן געגעבן א געהעריקן שטױס צום װײַטערדיקן פּאַרשן די העברעיִשע שפּראַך. עס זײַנען אַרױסגעזאַגט געװאָרן פּיל מײנונגען פאַר און קעגן אײניקע סעאַדיעס אײדיען אין זײַנע פּילאָלאָגישע אַרבעטן. אַלע האָבן אים אָבער געשעצט אַלס אָנהײבער, אַלס נאָװאַטאַר אפֿן געביט פֿון דער הע-ברעיִשער פּילאָלאָגיע.

נעמענדיק אין אַכט די דאָמינירנדיקע ראַל פֿון דער פּאַעזיע אין דער ליטעראַטור בא ייִדן אין יענע צײַטן, האָט סעאַדיע געשריבן זײַן װערטערבוך קױדעמקאַל פאַר די דיכטערס װעגן, שטרעבנדיק צו זײַן זיי באַהילפֿיק באַם צוזאַמענשטעלן גראַמען און אַקראַסטיכן. דער „אַגרון“ שטעלט מיט זיך פאַר אַן אַלגעמײנעם װערטערבוך אין העברעיִש, װוּ עס איז אײַנגעשלאָסן די לעקסיק פֿונעם טאַנאַך, פֿון טאַרגום און געמאַרע-לאַשן און א ביסל אױך די פּײַטאָנים-שפּראַך. די אַרטיקלען אײנעם װער-טערבוך זײַנען געבראַכט אין צװײ פאַרשיידענע אַלעפֿבייס-רײען: אײ-נער — לױטן געװײנלעכן סײדער פֿון די אױסײַעס פֿון די געבראַכטע װערטער, דער צװײטער — לױט זײער פאַרקערטן סײדער, לױט די ענדן זײַן די װערטער. סעאַדיע באַמערקט דערבײַ, אַז דאָס טוט ער לעטװוועס די דיכטערס װעגן, זײ זאָלן לײכטער קאַנען געפֿינען פאַר זיך די נײטיקע גראַמען. אױסער דעם, האָט דער „אַגרון“ געהאַט אײַנגעשלאָסן אין זיך אַ כּיבער װעגן דער פּאַעטיק.

סעאַדיעס אײבערזעצונג פֿונעם טאַנאַך אין אַראַביש איז אַ טעמע פֿון א רײ פּאַרשונגען. די דאָזיקע אײבערזעצונג האָט פאַרינטערעסירט ניט נאָר ייִדן, קאַראַאַמער, שױמרוינים (װעגן דער האַשפּאַע פֿון סעאַדיעס אײבערזעצונג אפֿ די שױמרוינים האָט געשריבן א. א. האַרקאַװי, אַנאַטירנ-דיק די שױמרוינישע קסאַװיאַדן, װאָס געפֿינען זיך אין דער לענינגראַ-דער עפֿנטלעכער בײבלײאַטעק, — סאַנקט-פּעטערבורג, 1875), נאָר אפּילע

אראבער. וועגן דעם זאגט איידעס דער אויבנדערמאנטער געלערנטער אלמאסאודי, וועלכער שרייבט, אז די מערהייט קאמענטארן און איבער-זעצונגען פון „די 24 ספארים“, דה. דעם טאנאך, האבן מיר „מיט די אייגענע אויגן געזען“ און אז צו סעאדיעס פיירעש „באציען זיך פיל מיט אויסערגעוויינלעכער כשיוועס“. סעאדיעס אראבישע איבערזעצונג און קא-מענטארן זיינען דורכגעדרונגען מיט זיינע אידעאָלאָגישע אַנשויונגען.

סעאדיע-גאָען איז געווען אן אויסגעצייכנטער פּאָעט. ער האָט אַן-געשריבן הונדערטער פּוטים און לידער אין פארשיידענע זשאנרען. די העברעישע פּאָעזיע ווייסט ניט פון קיין צווייטן דיכטער, וועמענס שאפונג זאָל, פון איין זייט, זיין געשריבן לויט די מאנירן פון די אלטע פייטאנים מיט זייער שווערן, פארדרייטן סטיל, באפעפערטן מיט דער סימבאָליק פון מעדראָשים, און פון דער אנדערער, געשריבן פּאָשעט, קימאט אף א ריין טאנאכישן העברעיש, בארייכערט מיט פילאָסאָפישע טערמינען. א באזונדער אַרט פארנעמט סעאדיעס, „אשא משרי“ (עסא מעשאלי, איך טראָג מיין מאָשל) — זיין געגראמטע פּאָלעמיק מיט כיווי האבאלכי.

ניט אזוי לייכט, ווי עס קאָן זיך דוכטן, קומט אויס פעסטצושטעלן די דיכטערישע ווערק, וועלכע געהערן סעאדיע-גאָען. לויטן פּראָפ. עזראַ פליישער (יערושאַלאַימער אוניווערסיטעט), פלעגט זיך סעאדיע-גאָען אין אייניקע פון זיינע אקראַסטיכן קאסמענען ניט מיטן אייגענעם נאָמען, נאָר: „שלמה“ אָדער „שלמה יזכה“ (שלאַמאַ יזקע — שלאַמאַ וועט זויכע זיין, געמיינט: האָבן אויפֿעהאָבע). עס רופט, עמעס, ארויס ווינדער, וואָס סעאדיע-גאָען באנוצט זיך גראַד מיט די זעלבע כסימעס, וואָס טרעפן זיך — און דאָס מאַל מיט רעכט — באם דיכטער שלאַמאַ סוליימאן אל-סאנדזשארי, וועלכער פלעגט זיך אונטערקאסמענען אין זיינע אקראַסטיכן: „שלמה“, „שלמה יזכה“, ווי אויך „שלמה חזן“ (שלאַמאַ כאזאן, געמיינט: „שלאַמאַ דער דיכטער“). דעריבער דארף מען זיין געבענטשט מיט א בא-זונדערס ראפּיגירטן כוש, קעדיי קענען פעסטשטעלן, ווער עס איז דער אוטאָר פון דער אָדער יענער ליד אָדער פּוים: סעאדיע-גאָען אָדער אן אנדערער.

אין צוויי ביכער — פון ע. פליישער און ד. פאגיס — ווערט אויסגע-פאָרשט די האשפּאָע, וועלכע ס'האָט געהאט סעאדיעס דיכטונג אף די קומענדיקע דורעס.

פליישער ווייזט אן, אז סעאדיע איז א נאָוואַטאַר אין דער פּאַעזיע פון יענער צייט. ער האָט דער ערשטער אין דער העברעישער דיכטונג געשאפן סטראַפּישע לידער, געבויטע לויט די מוסטערן: א-ב-א-ב (דה). די דריטע שורע גראמט זיך מיט דער ערשטער און די פערטע מיט דער צווייטער) און א-א-א-ב, ג-ג-ג-ב, ד-ד-ד-ב אאזו. דה., די ערשטע דריי שורעס אין יעדער סטראַפּע האָבן אן אייגענעם גראם, און אלע פערטע שורעס פון דער גאַנצער ליד האָבן אויך א געמיינזאמען (אנדערן) גראם. סעאדיע איז א נאָוואַטאַר אין געביט פון דער לעקסיק. ער באנוצט זיך מיט נעאַלאָגזמען, וועלכע ער האָט אליין געשאפן, ארויסגייענדיק פון א ריי לעקסיקאלישע און גראמאטישע האנאָכעס.

ע. פליישער פאַרשט נאָך די האשפּאַע פון סעאדיע-גאַען אף די דיכטער ייצכאַק איבן דזשיקאטילא (1248—1305) און ייצכאַק בען רעאוויין אלברעגלאַני, ווי אויך — אף ויפל די אבסטראקטע ראיווינעס, וואָס ווערן געבראכט אין די לידער פון נעכעמיאַ בען שלאַמאַ, זיינען באוירקט פון סעאדיע-גאַען.

פליישער האלט, אז די פּאַעטישע ווערק, וועלכע ס'האָט געשאפן סעאדיע-גאַען, ווי אויך די ווערק, וועלכע זיינען געשאפן אין סעאדיעס דאַר אין די מיזורעך-לענדער ביכלאל, שטעלן מיט זיך פאַר די שוואַלבן, וואָס האָבן פאַרויסגעזאָגט דעם גרויסן שפרונג פון דער העברעישער פּאַעזיע אפן שפּאַנישן באַדן.

סעאדיע האָט אויך געשריבן פּראָזע-ווערק. ווי עס טרעפט גאנץ אָפט, ווען א דיכטער שרייבט אין פּראָזע, קומט עס אויס אויך א מין פּאַעזיע. דאָס זעלבע איז געשען מיט ביידע „באקאַשעס“ פון סעאדיע-גאַען, ווי אויך מיט זיין האקדאַמע צום ווערטערבוך „אגרון“ (עגראָן). די דאָזיקע ווערק זיינען געשריבן אין א פּרעכטיקן העברעיש, זייער זשאנער איז — „דיכטערישע פּראָזע“. סעאדיע האָט דאָ אויסגעמיטן נעאַלאָגזמען, מיט וועלכע ער האָט זיך באנוצט אין זיינע פּאַעטישע ווערק. די „באקאַשעס“ אנטהאלטן, צווישן אנדערס, אויך ציטאַטן פון טאַנאַר. די לעקסיק פונעם מעדרעש איז אויסגענוצט אין זיי אף א מינימאַלן אויפן.

דער פּרעכטיקער אינטימער סטיל, אין וועלכן ס'זיינען פאַרפאַסט ביידע „באקאַשעס“, הויפטזאַכלעך די צווייטע, האָט צוגעצויגן צו זיך די אופמערקזאַמקייט פון טויזנטער שעצער פונעם העברעישן וואָרט.

די פאפוליאריטעט פון די „באקאשעס“ איז געווען אז אומגעהייערע. וועגן זיי האט אוראהאם איבן-עזרא געזאגט, אז „קיין שום אוטאר האט אזעלכס ניט אָנגעשריבן“ („שלא חבר מחבר כמוהם“).

סעאדיעס „באקאשעס“ האבן געפונען נאכפאלגער. לויט עזרא פליישערן, איז די בארימטע באקאשע „כתר מלכות“ (די קרוין פון מאל-כעס) פון שלוימע איבן גאביראל, א זעלטן געלונגענע און אויסגעצייכנ-טע נאכמאכונג פון סעאדיעס „באקאשעס“, סי' לויט דער פארם, סי' לויטן סטיל“.

אף דעם זעלבן אויפן האבן געשאפן זייערע „באקאשעס“ באכיא איבן פאקודא (1040—1110) — דער אוטאר פונעם פילאסאפישן בוך „חובות הלבבות“ (די כויוועס פון הערצער) און יעודע האלייווי, ווע-מענס געגראמטע „באקאשע“ איז אן אויסערגעוויינדער געלונגענע.

ע. פליישער האלט, אז די האשפאָעס פון סעאדיעס „באקאשעס“ לאָזן זיך מערקן אין די שאפונגען פון די פייטאָנים פון צענטראל-איי-ראָפע. א צווייטער פארשער — י. פאגיס — איז געקומען צו א מערק-ווירדיקן אויספיר, אז די געוויינלעכע פראָזע-שפראך, אף וועלכער מע פלעגט שרייבן בריוו, פארשונגען, קאמענטארן, מוסער-ווערק און רעטא-דישע שאפונגען, זיינען באווירקט געווען פונעם סטיל פון סעאדיעס „באקאשעס“ און פון זיין האקדאָמע צום ווערטערבוך „אגרון“. לויט פא-גיסן, קומט אויך אויס, אז אונטער דער דאָזיקער האשפאָע האט זיך געפונען יעדאָיא האפעניני (1270—1340), ווען ער האט געשריבן זיין מוסער- און אפאָריזמען-בוך „בחינת עולם“ — א ווערק, וואָס איז געווען זייער פאפולער און האט אויסגעהאלטן העכער 80 אויסגאבעס (אגעו, איז עס אויך באוויסט אין דער איבערזעצונג אין יידיש).

צעמאך בען יעהאָשוּא (11-טער יח). האט געשריבן, אז פיל טאל-מידים באמיען זיך אויסלערנען די „באקאשעס“ אף אויסווייניק. ביז היינט-צו-טאָג זיינען ניט באוויסט די וועגן, דורך וועלכע די „באקא-שעס“ האבן זיך פארשפרייט אומעטום, ווו עס זיינען נאָר געווען ייִדן: אין טיימען, באָוואָ, סיריע, פאלעסטינע, מיצראים, שפאניע, צאפן-אפריקע, רומעניע, איטאליע, דייטשלאנד, פוילן און אנדערע לענדער.

פון די „באקאשעס“, פון ביידע צוזאמען אָדער פון יעדער באזונ-דער, פלעגט מען מאכן קאפיעס, אין די אראבישע לענדער — בלויז פון דער איבערזעצונג. די ערשטע „באקאשע“ האט איבערגעזעצט אף ארא-

ביש צעמאך בען יעהאָשא. די צווייטע — סעאדיע אלײן. עס איז באוויסט א קאפיע פון סעאדיעס איבערזעצונג, וועלכע ס׳האָט געמאכט אזאריא בען דאָויד אין דער שטאָט אשקעלאָן אין 1061.

וואָס איז שײַנעך דעם טעקסט פונעם אַריגינאַל און פון זײַן ארא-בישער איבערזעצונג, איז עס זײער א זעלטענע דערשײַנונג. דאָקטאָר י. יאָעל, י. דאווידזאָן און ש. אסאף דערמאָנען בלויז דרײַ אועלכע קסאוויאדן אין אַקספאָרד, וואָס שטעלעט מיט זיך פאַר די אראבישע איבערזעצונג פון ביידע „באקאָשעס“, איין פראגמענט אין עלכאַנאַן אד-לעָרס זאַמלונג, וואָס אנטהאַלט בלויז א קלײנעם טײל פון דער ערש-טער „באקאָשע“ (דער דאָזיקער פראגמענט געפינט זיך אין ניו-יאָרק אין דער ביבליאָטעק פון דעם ראבאָנים-סעמינאַר); דער קסאוויאד פון די פראגמענטן פון דער געניזע, וואָס געפינען זיך אין דער אליאַנס-בי-בלאָטעק אין פאריזש.

דערפאַר טאקע האָב איך מיט גרויס באווינדערונג און מיט פרייד באמערקט אין דער 9-טער אַפטיילונג פון דער פירקאוויטשער שוימרוי-נישער זאַמלונג, וואָס באשטייט פון ליטורגישע רעליגיאָז-דיכטערישע מאטעריאַלן, א פראגמענט פון אן אומבאוויסטער שוימרוינישער באאר-בעטונג פונעם העברעיִשן אַריגינאַל פון סעאדיע-גאַענס צווייטער „בא-קאָשע“, באזאָרגט מיט אן אייגנארטיקער אראבישער איבערזעצונג. דער העברעיִשער און אראבישער טעקסטן זײַנען געשריבן מיט שוימרוינישע אויסזען, כּוץ אייניקע אראביש געשריבענע ווערטער. דער פראגמענט איז אַף צוויי פאפירענע, ערטערווייז צעשעדיקטע בלעטער, אַנגעשריבן פון ביידע זײַטן אין צוויי שפאלטן. דער רעכטער שפאלט אנטהאַלט דעם העברעיִשן טעקסט, דער לינקער — די אראבישע איבערזעצונג. די גרייס פון די בלעטער איז 27,5 אף 19,7 סמ., די הייך פון די שפאלטן — 20 און די ברייט, צוזאַמען מיטן אינטערוואַל, וואָס צווישן די שפאלטן — 12,2 סמ. דער טעקסט הייבט זיך אָן מיט די ווערטער „טוב ואל רע“ (גוט און ניט שלעכט) פונעם 28-טן אבזאץ (שטימט מיט דער אַפֿיציעלער אויסגאַבע פון י. דאווידזאָן און אנדערע. ז. 73, שורע 7) און ענדיקט זיך מיט די ווערטער „וכל הכשר חציר וכל“ (34-טער אב-זאץ, לײט דער אַנגעוויזענער אויסגאַבע: ז. 76, שורע 10).

אפן זעלביקן אויפן, ווי דער דאָזיקער פראגמענט, זײַנען געשריבן די איבעריקע בלעטער פון דעם קסאוויאד, ווי אויך פון נאָך צוויי אב-

דערע קסאוויאדן. אף עטלעכע בלעטער פון איינעם פון די דאזיקע קסאוויאדן זייענט זיך פאלגנדיקער „טאשקיל“¹: „מכתב זה הכנוש היפה כתב העני הצריך לרחמי יהוה נגמה בן יוסף“ (די דאזיקע שיינע זאמ-לונג האט געשריבן דער ארעמער, וואס נייטיקט זיך אין ראכמאנעס פון גאט נאגאמא בען יוסעף). עס איז ניט אויסגעשלאסן, אז דער „טאש-קיל“ איז געווען פיל גרעסער און האט אנטהאלטן נאך יעדעס וועגן דער צייט און ארט פונעם קסאוויאד, די וואסער-צייכנס פונעם פאפיר — א טורעם מיט א ציילעם — זייען א גוטער איידעם, או דער קסאוויאד שטאמט פון דער צווייטער העלפט פון 15-טן יארה.

פון די אלע הויפט קסאוויאדן אין דער פירקאוויטש-זאמלונג צוזאמען באקומט זיך א פארשטעלונג, אז נאגאמא בען יוסעף האט געשאפן א זאמלבוך אין שוימרויניש פון אויסדערוויילטע ווערק און זיי איבערגע-זעצט (אדער זיך באנוצט מיט פריערדיקע איבערזעצונגען) אין ארא-ביש. דער צוזאמענשטעל פון דעם דאזיקן בוך איז ביז גאר אן אינ-טערעסאנטער. עס ווארפט זיך אין די אויגן, ריישיסקאל, די עטלעכע און צוואנציק אלעפבייס-אקראסטיכן, געשריבענע אינעם שוימרוינישן אלט-אראמעישן דיאלעקט. בלויז איינער פון זיי איז געכאסמעט „יוסף“. אויב ניט אלע, געהערט אבער די מערהייט פון זיי אן סאפעק דעם קאלאם פון מאדיקע, וועלכן די שוימרוינים האלטן מיט פילער רעכט פאר זייער

¹ דער „טשקיל“ (טאשקיל) איז א קאלאפאג, וואס ווערט באשאפן אף או אריי-גינעלן אויפן. מע באנוצט זיך מיט אים אין די שוימרוינישע קסאוויאדן, און ער איז ניט באוועסט אין קיין שום אנדער ליטעראטור אין דער וועלט. די קונסט פון אזא קאלאפאג באשטייט אין דעם, וואס מע דארף אים שאפן דורך אויסוויילן אף א ספעציעלן אויפן אויסעט פונעם געשריבענעם טעקסט אזוי, אז עס זאל זיך ליינען פון אויבן אראפ (ווי אין דער אלט-מאגאלישער אדער אלט-כינעזישער שריפט) דער געוויינטלעכער טעקסט פונעם „טאשקיל“. דאס ווערט דערגרייכט אף דעם פאלגנדיקן אויפן.

צווערט באשטימט דער סויפער דעם נומער פונעם „טאשקיל“. געוויינלעך אנטהאלט ער אָנגאבן וועגן דעם קסאוויאד, וועגן דעם סויפער גופט, וועגן זיין מעצענאט, וואס האט בא אים באשטעלט אָנשריבן דעם דאזיקן קסאוויאד, וועגן דער דאטע און אָרט, ווו מע האט אים געשריבן.

דער טעקסט, ווו עס דארף זיך באווייזן דער „טאשקיל“, ווערט געשריבן אין צוויי שפאלטן, און אינעם אינטערוואל צווישן זיי ליינעט זיך דער געוויינטלעך נער טעקסט פונעם „טאשקיל“. די אויסעט פונעם „טאשקיל“ ווערן אויסגעוויילט פון איינצלע ווערטער פונעם הויפט-טעקסט. אויב דער געוויינטלעכער אָס פעלט אין דער פאלגנדער שורה, זוכט מען אזוי לאנג, ביזוואנען מע שטויסט זיך דע-רוף אָ.

גרעסטן דיכטער און געלערנטן און רופן אים אָן „בדואה דחכמתה“ (דער גרינדער פון דער וויסנשאפט). די קונסט פון שרייבן לידער אין דער זעלבער מאניר, ווי מארקע, איז אָנגערופן אין דער שוימרוינישער לייטע-ראטור מיט זיין נאָמען: „בית מרקוה“ (מארקעס הויז, מארקעס ליד). פיל פּאָעטן האָבן מיט דער צייט געפרוווט נאָכמאכן מארקען, נאָר קיינעם פון זיי איז ניט געלונגען צו דערגרייכן מארקעס זויבערן סטיל. אין נאגאמאס זאמלבוך איז אויך פאָרגעשטעלט א פראגמענט פונעם פילאָסאָפישן ווערק „מאמר מרקוה“ — מארקעס וואָרט, — וואָס איז אָן צווייפל דאָס בעסטע, וואָס עס האָט אָנגעשריבן ווען-ניט-איז א שוימרוי-נער.

פּראָפ. ז. בען כאים (פרעזידענט פון דער אקאדעמיע פון איורייט) האָט פעסטגעשטעלט אייניקע פּראָטים פון מארקעס ביאָגראפיע. מארקע איז א זון פונעם באוויסטן דיכטער אמראם, וועלכן ס'האָט באפולמעכ-טיקט אָנפירן מיט א געוויסער געגנט און באשאַנקען מיטן טיטל „קוי-הען גאָדל“, דער שוימרוינישער קריגס-פירער, קעמפער פאר דער שוימ-רוינישער אומאָפּהענגיקייט און רעפּאַרמאטאָר פון זייער רעליגיעזן און געזעלשאַפטלעכן לעבן באווא ראַבבא (308—362).

דער שוימרוינישער פראגמענט איז מערקווירדיק פון פיל שטאנד-פונקטן. אן און פאר זיך איז אינטערעסאנט, ווען א ווערק פון א שרייבער פון איין לייטעראטור טרעט איבער אין אן אנדערער. דאָס איבערגיין פון א ווערק פון א מיטלאַלטערלעכן העברעישן שרייבער צו די שוימרוינים איז גאָר א זעלטנהייט (עס קומט מיר איצט אפן זיקאָרן בלויז איין ווערק פונעם ראמבאם).

סעאדיעס „באקאָשע“ אין שוימרויניש איז ווייט ניט, ווי עס קען זיך דוכטן פונעם ערשטן אויגנבלדיק, קיין געוויינלעכע טראנסליטערא-ציע (דאָס איבערגעבן מיט אויסעס פון איין קסאוו פאסיקע אויסעס פון א צווייטן קסאוו). דאָס צופאסן די „באקאָשע“ צום געשמאק פין די שוימרוינים אזוי, אז עס זאָל בא קיינעם פון זיי ניט ארויסרופן קיין כשאד אין ווידערשפרעכיקייט צו די יעסודעס פונעם שוימרוינישן גלויבן, האָט געפאָדערט פונעם שוימרוינישן אוטאָר אין א געוויסער מאָס ווירטואָזיקייט. די שוימרוינים, ווי באוויסט, אין אונטערשייד פון די קאראַמער, יידן און קריסטן, אנערקענען פונעם טאנאך בלויז דעם כומעש, דערצו נאָך אין א ספעציפישער שוימרוינישער רעדאקציע, וואָס

האַט א גרויסע צאָל אָפּנייגונגען פונעם כומעש בא יידן. אין דער „בא-קאַשע“ אָבער האָט זיך סעאדיע באנוצט מיט פיל ציטאטן פונעם טא-נאך אויסערן כומעש. וויאזוי זשע איז זיך באגאנגען אין אזעלכע פאלן נאגאמא (אויב טאקע ער אליין זאָל זיין דער אווטאָר פון דער שוימ-רוינישער איבערארבעטונג פון דער „באקאַשע“)? טאַמער האָט ער בא-מערקט, אז מע האָט דאָ צו טאָן מיט א ציטאטע פון „פאַסעלע“ ביכער, האָט ער זי אין אייניקע פאלן אינגאנצן אויסגעמיטן, אין אנדערע — פארביטן מיט א פאסיקער, לויט זיין אָפּשאצונג, ציטאטע פונעם שוימרוי-נישן כומעש. ווען סעאדיעס אַריגינאַל האָט בא אים ניט ארויסגערופן אזא מין כשאד, האָט ער איבערגעלאָזט די ציטאטע אומגענדערט. מיר וועלן דאָ אויסמיידן די פראגע פון דער ספעציפישער שוימ-רוינישער אַרטאָגראפיע און וויאזוי זי האָט זיך אָפּגעשפיגלט אין דעם געגעבענעם שוימרויניש-העברעישן טעקסט. אָבער אויב שטעלן אין א זיט די ביידע מאָמענטן: די ציטאטן פונעם טאנאך און אייניקע אַרטאָ-גראפישע אָפּנייגונגען, איז דער שוימרויניש-העברעישער טעקסט א רא-יעלער. ער איז אמאָענטסטן ענלעך צום טעקסט, וואָס איז פאַרגע-שטעלט אינעם פראגמענט נומער 4036 פון דער אדלער-זאמלונג, וואָס געפינט זיך אין דער ביבליאָטעק פונעם סעמינאר אין ניו-יאָרק. ס'זינען פאראן אינעם שוימרויניש-העברעישן טעקסט ווערטער, וועלכע זינען אין די באוויסטע קסאוויאדן ניטאָ. אין אזעלכע פאלן איז שווער פעסטצו-שטעלן זייער אורשפּרונג: אן אויסטראכטעניש פון נאגאמא אָדער א שוימרוינישע טראנסליטעראציע פון א פארפאלן געוואָרענעם העב-רעישן אַריגינאַל... אין אזא פאל וואָלטן מיר געהאט צו טאָן מיט הא-שאַוואס-אוויידע פון אן אומבאוויסטער רעדאקציע פון סעאדיעס ווערק.

לייב ווילסקער

אנטדעקטע אויצרעס

(נאָטיצן פֿון אַ ליטעראַטור־פּאָרשער)

מ. „סאָוועטסקי פּיסאַטעל“ 1985, 64 זײַטן
— קינסטלערישע און טעכנישע רעדאַקטור —
ס. טשערניאק, יע. קאַפּלאַן
קאַרעקטאָר כ. אַסטראָווסקי

Лев Вильскер

НАЙДЕННЫЕ СОКРОВИЩА

(заметки литературоведа)

М., «Советский писатель», 1985, 64 стр.
Под общей редакцией А. Вергелиса
Художественная и техническая редакция
С. Черняк, Е. Каплан
Корректор Х. Островский

Сдано в набор 28.10.84. Подписано к печати 18.02.85.
Формат 70×108¹/₃₂. Бумага типографская № 1. Печ. л. 2.
(Условн. печ. л. 2,8). Бум. л. 1. Заказ 721.
Редакция журнала «Советиш геймланд»,
101000, Москва, Центр, ул. Кирова, 17.

Ордена Трудового Красного Знамени
Московская типография № 7 «Искра революции»
«Союзполиграфпрома» Государственного
комитета СССР по делам издательств,
полиграфии и книжной торговли,
Москва, 121019, пер. Аксакова, 13.

Supplement to "Sovietish Heimland" No. 3, 1985

© Журнал «Советиш геймланд», 1985.